

Kooperatif Postası

KARINCA

Ağustos 2019 Yıl: 85 Sayı: 992 ISSN: 1300-1450

Kooperatif Postası

KARINCA

Ağustos 2019 Yıl: 85 Sayı: 992 ISSN: 1300-1450

XXIII. MİLLETLERARASI TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KONGRESİ
26 - 28 Eylül 2019
Kiev/UKRAYNA

TÜRK
KOOPERATİFÇİLİK
KURUMU

İnönü Tarihçesi
Sosyal İnovasyon
İnovasyon ve Dijitalleşmenin Kooperatifler Üzerindeki Etkisi
Güncelleme ve Dijitalleşme
Kooperatiflerde Sektörel Sorunlar ve Çözüm Önerileri
Tari Ekonomik Kooperatifler Üzerindeki Etkisi
Endüstri 4.0 ve Kooperatifçiliğin İleri Gelişimi
Küresel Ticarette Kooperatifçiliğin Etkisi
Eticaret ve Kooperatifçilik
Değişen Dünyada Kooperatif İşletmelerinin Önemi
Tarım odaklı sanayileşme ve Kooperatif İşletmesi

İnönü Tarihçesi
Ekonomi, Tarım Ekonomisi,
Ormanlık, Turizm,
Sağlık, Eğitim,
Yönetim Bilim Sistemleri,
Nüfus, İktisat,
Maliye, Kamu Yönetimi,
Muhak, Uluslararası İlişkiler,
Uluslararası Ticaret,
Eğitim, Edebiyat,
Coğrafya, Sosyoloji

Özel İhsan Hakkı Karatürk
Özel İhsan Hakkı Karatürk
1 Ocak 2019

Özel İhsan Hakkı Karatürk
Özel İhsan Hakkı Karatürk
1 Temmuz 2019

Özel İhsan Hakkı Karatürk
Özel İhsan Hakkı Karatürk
20 Ağustos 2019

Özel İhsan Hakkı Karatürk
Özel İhsan Hakkı Karatürk
23 Eylül 2019

Özel İhsan Hakkı Karatürk
Özel İhsan Hakkı Karatürk
15 Ekim 2019

www.koopkur2019.com

30 Ağustos Zafer Bayramı
Kutlu Olsun...

Yıl: 85 Sayı: 992
Ağustos 2019
ISSN: 1300 - 1450Türk Kooperatifçilik Kurumu Basın, Yayın, Arayışma
Dağıtım ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına
Başlı

Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY

Yaz İşleri Müdürü ve Basın Editörü

Prof. Dr. Hasan YAVUZ

Editörler Kurulu

Prof. Dr. Nurettin PARILTI

Prof. Dr. Berrak SAGLAM

Prof. Dr. Muhammet ÇETİN

Prof. Dr. Turhan ÇETİN

Prof. Dr. Hacı ÖZÜDOĞRU

Prof. Dr. Hasan YAVUZ

Doç. Dr. Mehmet BAŞ

İletişim ve Yabancı Adresli (Yabancı Yeri)

Head Office and Correspondence Address

Etiler/Beşiktaş Mahallesi Teşvikiye Cad. No: 35/9-10

06531 - Beşiktaş/CAKIRKAYA

Tel: 0312 472 89 10 - 472 89 11

Bilgi Çizgi: 0312 472 87 86

www.koopkur.org.tr

koopkur@gmail.com

adri@koopkur.org.tr

Hesaplarımıza

T.C. Ziraat Bankası Cevdetiye Şubesi

Hesap No: 7103070-0003

IBAN: TR40 0001 0019 2007 0703 7000 03

Akademi Şubesi

Yalı Akademi Binası, 500 TL, (KDV Dahil)

Pazar: 10 TL, (KDV Dahil)

The Subscription Price to this review is (USA Dollars)

24 a year, annual included Correspondence relating to

the review should be sent to:

"Türk Kooperatifçilik Kurumu" Basın, Yayın, Arayışma

Dağıtım ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına

Etiler/Beşiktaş Mahallesi Teşvikiye Cad. No: 35/9-10

06531 - Beşiktaş/CAKIRKAYA-TÜRKİYE

20 Mayıs 1993'te Kurulan Kurumun Yürütme Kurulu

Basın, Yayın, Arayışma Dağıtım ve Eğitim

Hizmetleri İşletmesi Adına

"KARINCA" is the monthly journal of Turkish Cooperative

Movement founded in 1907

Yazdırma ve yayımlama hakları yazarlarına aittir.

Gönderilen yazı ve haberler kabul edilmez.

Yazar elektronik ortamda teslim edilir.

Yayın Türü

Yayın Sıklığı

Basım Tarihi

29 Ağustos 2019

Basım Yeri & Teslim

Atatürk Mahallesi Basın, Yayın, Arayışma

Dağıtım ve Eğitim Hizmetleri İşletmesi Adına

Kazım Karabekir Cad. 38/50, Tel: 0312 384 44 02

Bakırköy/BEŞİKTAŞ

iletisim@koopkur.org.tr

Bu Sayıda.....

Başyazı	1
HASAN YAYLI 25. ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ HAKKINDA	3
ERTUĞRUL GÜREŞÇİ TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ	7
MUSTAFA YAVUZ KOOPERATİFLERDE GELİR GİDER OLUMLU FARKININ ÖNTAKLARA DAĞILMA KOŞULLARI	13
SÖNER ALTAŞ KOOPERATİF VE BİRLİK İYİLEŞİM ANONİM ŞİRKETTE İMTİYAZI PAY TESIS EDİLİRKEN ÜYÜLCÜK KURALLAR VE SINIRLANDIRMALAR	20
ÖZDEM SATICI TOPRAK TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİNDE DENETİM	27
VEDAT SADIÖĞLÜ ENDÜSTRİYEL KOOPERATİFÇİLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	31
ZELİHA KALAY CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU ÇOCUKLARLA ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ SOSYAL YAŞAMLARININ ETKİLENİME DÜŞÜKLERİNİN İNCELENMESİ	38
EMRULLAH GÜNEY ÜNGÖRLÜ GAZİ BEKİR ÇAVUŞ	45

Dergimizde yayınlanan yazıların sorumluluğu
yazarlarına aittir.TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
YÖNETİM KURULU

Başkan	: Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY
Başkan Yard.	: Prof. Dr. Nurettin PARILTI
Muhasep Üye	: Prof. Dr. Mehmet ARSLAN
Üye	: Prof. Dr. Nevzat AYPEK
Üye	: Prof. Dr. Enver AYDOĞAN
Üye	: Prof. Dr. Turhan ÇETİN
Üye	: Prof. Dr. Hacı ÖZÜDOĞRU
Üye	: Doç. Dr. Mehmet BAŞ
Üye	: Doç. Dr. Cemalettin AKTEPE
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman OKUR
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Kadir ÖZER

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
DENETİM KURULU

Prof. Dr. Muharrem ÇETİN
Doç. Dr. Emine ÖNER KAYA
Doç. Dr. Erol DEMİR

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU
HAYSİYET DİVANI

Hüsnü POYRAZ
Prof. Dr. İhsan ERDOĞAN
Özdemir ÜNSAL

Yazarlarımıza Duyuru

1. Dergiyi gönderilen yazıların elektronik ortamda teslim edilmesi
2. Yazılarda yer alacak resimlerin yazarlar tarafından metne yerleştirilerek teslim edilmesi
3. Yazıların 11 Punto ve Times New Roman karakteriyle yazılması
4. Tercüme yazılarda kaynak belirtilmesi
5. Araştırma ve bilimsel yazılar dışındaki yazıların en çok 5 (A4) sayfası olarak yazılması
6. Dergimize gönderilen yazıların başka bir dergiyi gönderilmemiş ve yayınlanmamış olması gerekmektedir.

Yönetim Kurulu Herhangi Bir Maas, Ücret ve Huzur Hakkı Almamaktadır.

KARINCA 1

Değerli Kooperatif Dostları;

2019 yılının Ağustos sayısında yeniden birlikteyiz. Karınca dergisinin 992. Sayıda siz değerli kooperatif dostlarına zengin içerikle desteklediğimiz bir sayı ulaştırmaya çalıştık. Her zamanki gibi hem kooperatifçilik alanından hem de sosyal bilimlerin muhtelif alanlarından toplam sekiz adet yazıyı siz okuyucularımızla buluşturuyoruz. Bundan sonraki sayılarımızın daha da zengin ve kooperatif dostlarının taleplerine göre şekillenmesi için sizlerin desteğine olan ihtiyacımızı da yineliyorum.

Hasan YAYLI'nin, “**25. ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ HAKKINDA**” isimli yazısı bu ayki ilk yazımız. Yazar bu yazıda 25. Uluslararası kooperatifçilik günü kapsamında Uluslararası Kooperatifler Birliği ve Birleşmiş Milletler 'in 2019 yılı etkinlik ana teması ve bu çerçevede yapılan çalışmaları paylaşmaktadır.

Bu ayki ikinci yazımız “**TÜRKİYE’DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ**” isimli yazı. **Ertuğrul GÜREŞÇİ** bu yazısında; Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin gelişimi ve geleceği ile ilgili olarak var olan düşünceleri okuyucuyla paylaşmaktadır. Güreşçi çalışmasını şu önerilerle tamamlamaktadır:

“Türkiye açısından yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek ve yenilenebilir enerjinin diğer enerji kaynakları arasındaki payını artırmak enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, yabancı kaynaklara olan bağımlılığı azaltmak ve bu sayede enerji arz güvenliğini sağlamak adına atılan veya atılması gereken adımlar oldukça önemlidir. Bu noktada Türkiye’de yenilenebilir enerji sektöründe yaşanan gelişmeler memnuniyet vericidir. Hâlihazırda mevcut olan yenilenebilir enerji kapasitesi ve hesaplanan toplam potansiyel göz önüne alındığında, Türkiye’nin gelecekteki hedefleri tutturabilme imkânı oldukça fazladır. Türkiye’de 2023 hedefleri kapsamında 34 bin MW hidroelektrik, 20 bin MW rüzgâr enerjisi, 5 bin MW güneş enerjisi, 1.000 MW jeotermal enerji ve 1.000 MW biokütle enerjisi üretilmesi planlanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda 2023 yılına gelindiğinde Türkiye’nin elektrik enerjisine olan talebinin en az yüzde 30’unun (hidroelektrik dâhil) yenilenebilir enerji kaynakları tarafından sağlanması planlanmaktadır. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için, yenilenebilir enerji kaynaklarına yaklaşık olarak 60 milyar dolar yatırım yapılması öngörülmektedir. Türkiye yenilenebilir enerji alanında 2023 hedeflerine ulaşmak ve bu hedefleri ilerletmek adına mevcut tüm yenilenebilir enerji yatırımlarını faal hale getirmek zorundadır. Aksi halde bu hedefler sadece rakamlardan ibaret kalma durumundadır. Bunlara ilaveten YEK kanununda belirtilen alım garanti süresinin uzatılması, hazine garantisi gibi sağlam kredi desteği, yalnızca lisanssız üretimde değil lisanslı elektrik üretiminde keza dağıtım ve iletim sektöründe de kooperatifçiliğin teşvik edilmesinde sağlanabilir.”

Mustafa YAVUZ’un “**KOOPERATİFLERDE GELİR GİDER OLUMLU FARKININ ORTAKLARA DAĞITILMA KOŞULLARI**” isimli yazısı bu ayki üçüncü yazı olarak dergimizde yer almaktadır.

Sayın YAVUZ yazısında “şirketlerin aksine kooperatifler, amaçları gereği kâra yönelmez; ama faaliyetleri sonucunda hesapları olumlu veya olumsuz bir “fark” verir. Fark olumlu ise kâr; olumsuz ise zarar varmışçasına düşünülür. Oysa ne olumlu fark kârdır, ne de olumsuz zarar olarak nitelendirmek doğrudur. Çünkü “fark” kâra yönelmiş bir çabadan değil, kooperatifin varlığını sürdürebilmesi düşüncesinden doğmaktadır. Buradan hareketle, kooperatifler hukukunda “kâr” teriminden ziyade “risturn” terimi kullanılmaktadır. Risturnun kelime anlamı ise “geri verme” olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, kooperatiflerde gelir gider farkı (risturn) ve bu farkın ortaklara dağıtılabilme koşulları tüm yönleriyle ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

Kooperatif veya birliğin iştirak ettiği anonim şirkette paylara imtiyaz tanınabilmesi için uyulması gereken temel kurallar ile paylara imtiyaz tanınmasında uyulması gereken sınırlandırmalar ve yasaklar konusu bu ayki dergimizde sayın **Soner ALTAŞ** tarafından “**KOOPERATİF VE BİRLİK İŞTİRAKİ ANONİM ŞİRKETTE İMTİYAZLI PAY TESİS EDİLİRKEN UYULACAK KURALLAR VE SINIRLANDIRMALAR**” isimli yazıda ele alınmıştır.

Özdem SATICI TOPRAK’ın “**TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİNDE DENETİM**” başlıklı yazısında yazar tarım satış kooperatif ve birliklerinin denetimi konusunu bütün ayrıntıları ile ele almaktadır. Buna göre Hali hazırda yürürlükte olan mevzuata göre bağımsız denetim ölçütlerini taşıyan Birlikler bağımsız denetime tabi olacak, bağımsız denetim ölçütleri dışında kalan birlikler isteğe bağlı olarak bağımsız denetim yaptırabilecektir. Tarım satış kooperatifleri ise bağımsız denetim kapsamı dışında kalacak, birliğe ortak tarım satış kooperatifleri bağlı oldukları birlik çalışanlarından oluşan bir komisyon yahut kooperatif kayıtlarını tutmayan bir **SMMM** veya bağımsız denetçi tarafından denetlenecektir. Bu arada 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda zikredilen denetim yönetmeliğinin hazırlanarak yürürlüğe girmesi halinde ise bağımsız denetim kapsamı dışındaki birlikler ile tarım satış kooperatifleri bahsi geçen yönetmelik hükümlerine göre denetlenecektir.

Vedat SADIOĞLU “**ENDONEZYA KOOPERATİFÇİLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME**” isimli yazısında ise Endonezya’da sadece ekonomik büyüme için değil, aynı zamanda toplumdaki refah dağılımı için yararlı bir girişim olarak görülmekte olan kooperatifler olgusunu değerlendirmektedir.

Zeliha KALAY’a ait olan “**CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU ÇOCUKLARLA ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ SOSYAL YAŞAMLARININ ETKİLENME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**” isimli yazı bu ayki yedinci yazımız olarak sizlerle buluşulmaktadır. Yazar bu yazısında günümüzün önemli sorunlarından bir tanesi olan istismar mağduru çocuklar konusunu ele almaktadır.

Bu ayki dergimizin son yazısı ise **Emrullah GÜNEY** “**ÜRGÜPLÜ GAZİ BEKİR ÇAVUŞ**”un tanıtıldığı yazıdır.

992. Sayımızın sizlere ulaşmasında emeği geçen başta yazarlarımız olmak üzere tüm paydaşlarımıza teşekkür ediyor, 2019-2020 eğitim-öğretim yılının tüm eğitim camiamıza ve öğrencilerimize başarılar getirmesini diliyorum.

25. ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK GÜNÜ HAKKINDA

Hasan YAYLI*

Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin tanımlaması ile Kooperatifler; *“ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk teşkilatlardır”*. Kooperatifler, toplumsal kalkınmayı geliştiren ve ticari işletmeler için temel sağlayan özgün bir modele dayanmaktadırlar.

Bu işletmeler aşağıdaki özellikleri bünyesinde barındırırlar:

- **Ortakların sahipliği, ortaklarına hizmet etme ve ortaklarınca yönetilme**
- **Kendi kendine yetme, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet ve dayanışma birlik**

* Prof. Dr. Kırıkkale Üniversitesi İİBF SBKY Öğretim Üyesi

- **İlkelere dayalı işletmecilik**

1. Gönüllü ve açık ortaklık
2. Ortakların demokratik kontrolü
3. Ortakların ekonomik katılımı
4. Özerklik ve bağımsızlık
5. Eğitim, öğretim ve bilgilendirme
6. Kooperatifler arası işbirliği
7. Topluma karşı sorumluluk

Bu ilkeler çerçevesinde örgütlenen ve faaliyetlerine devam eden kooperatifler Avrupa'da ve dünyada yaygın olarak birçok alanda uygulanmaktadır. **AB** ülkelerinde 250.000 adet kooperatif bulunmaktadır.

Bu kooperatiflerdeki ortak sayısı 163 milyondur (**tüm AB nüfusunun üçte biri**). 5.4 milyon kişi bu kooperatiflerde doğrudan istihdam edilmektedir. Avrupa'da kooperatifler bazı sektörlerde çok daha aktif durumdadır.

Tarımsal pazarın Hollanda'da yüzde 83'ü, Finlandiya'da yüzde 79'u, İtalya'da yüzde 55'i, Fransa'da yüzde 50' si, bankacılığın Fransa'da yüzde 50' si, Finlandiya'da yüzde 35'i, Avusturya'da yüzde 31' i, Almanya'da ise yüzde 21' i kooperatifler tarafından yürütülmektedir.

Sadece Fransa'da 21 bin kooperatifin 4 milyonun üzerinde kişiye iş imkânı sağlıyor olması kayda değer bir durum olarak bilinmelidir.

Tüm dünya ekonomisi içinde ise kooperatiflerin payının yaklaşık üç trilyon dolar olduğu bilinmektedir. Bütün bu verilere karşın kooperatif kültürü ülkemizde yeterince geliştiğini söylememiz mümkün değildir.

Her ne kadar son dönemde bazı kooperatif şirketlerin güçlü ekonomik yapılar olarak ortaya çıkmakta olması sevindirici bir gelişme olsa da yeterli olmadığı açıktır.

Dünyadaki insanların en az% 12'si, dünya üzerindeki 3 milyon kooperatifin herhangi birinin bir ortağıdır.

Kooperatifler, istihdam edilen nüfusun% 10'una iş veya iş olanakları sunmaktadır ve üst düzey üç kooperatif veya kooperatif grubu, hizmet ve altyapı toplumunun gelişmesi için ihtiyaç duyduğu hizmeti sağlarken ciroda 2,1 trilyon **ABD** doları üretmektedir

2019 yılında Temmuz ayının ilk Cumartesi günü olan 6 Temmuz günü dünya kooperatifçilik günü olarak kutlandı.

Birleşmiş Milletler Uluslararası Kooperatif Günü her yıl Temmuz ayının ilk cumartesi günü kutlanır. Bu kutlamanın amacı kooperatiflerin farkındalığını arttırmaktır.

Etkinliklerde, kooperatif hareketinin Birleşmiş Milletler tarafından ele alınan temel sorunların çözümüne ve uluslararası kooperatif hareketi ile diğer aktörler arasındaki ortaklıkları güçlendirmeye ve genişletmeye katkısının altı çizilmektedir.

Bu etkinliklerde verilmek istenen ana mesaj ise Kooperatiflerin, işyerinde insani gelişmeyi ve

sosyal adaleti ön planda tutan demokratik kontrol ile karakterize edilen insan merkezli işletmeler olduğudur.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (**ICA**) 19 Ağustos 1895 tarihinde Londra'da, 1. Kooperatif Kongresi sırasında kuruldu. Katılanlar Arjantin, Avustralya, Belçika, İngiltere, Danimarka, Fransa, Almanya, Hollanda, Hindistan, İtalya, İsviçre, Sırbistan ve ABD'den gelen kooperatif delegeleri idi.

Bu delegeler Uluslararası Kooperatif Birliğinin bilgi sağlama, Kooperatif İlkelerini tanımlama ve savunma ve uluslararası ticareti geliştirme olarak birliğin amaçlarını belirledi. **ICA** Hem I. Dünya Savaşı hem de II. Dünya Savaşı'nda hayatta kalan uluslararası örgütlerden biridir ve dünyada halen 3 milyondan fazla kooperatif ve bir milyar kooperatif ortağını temsil etmekte olan bir uluslararası sivil toplum örgütüdür.

Örgüt ilk kez 1923 yılında temmuz ayının ilk gününü uluslararası kooperatifçilik günü olarak kutlamaya başlamıştır.

16 Aralık 1992'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Temmuz 1995'in ilk cumartesi gününü **BM** Uluslararası Kooperatifçilik günü olarak belirlemiştir.

Bu çerçevede bu yılki kutlama, 25. Birleşmiş Milletler Uluslararası Kooperatifler Günü ve 97. Uluslararası Kooperatif Günü olarak kutlanmıştır.

1995'ten bu yana, **ICA** ve Birleşmiş Milletler, Kooperatiflerin Teşviki ve Geliştirilmesi Komitesi (**COPAC**) aracılığıyla Uluslararası Kooperatifçilik Günü'nün kutlanması için ana temayı belirlemektedir.

Her yıl kooperatifçilik günü etkinliklerinin ana temasının belirlenmesinde **ICA**'nın yanı sıra, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Bölümü (**UNDESA**), **ILO**, Gıda ve Tarım Örgütü (**FAO**) ve Dünya Çiftçi Örgütü'nü (**WFO**) aktif olarak rol almaktadır.

Günümüzün genişleyen eşitsizliği, artan iş güvensizliği ve özellikle gençler arasında yüksek işsizlik oranları göz önüne alındığında, 2019 yılı kooperatifçilik günü kutlamalarının ana teması, **"Kapsayıcı kalkınma ve iyi işler"**ı desteklemek olarak belirlenmiştir.

İnsan merkezli işletmeler ve kalkınma aktörlerini önemli bir paydaşı olarak kooperatiflerin, iyi işlerin yaratılmasında ve yerel toplumların sosyal ve ekonomik güçlenmesinde önemli bir rolü

vardır. **“Uluslararası Demokratik üye kontrolü”** adlı ikinci Uluslararası Kooperatif Prensipleri, toplulukların kooperatifleri ortaklaşa ve sürdürülebilir bir büyümeye neden olan ve hiç kimseyi bırakmayan demokratik kontrol yoluyla yönetmelerini sağlar.

ICA Kooperatiflerin Teşviki ve Geliştirilmesi Komitesi (**COPAC**) **BM** tarafından belirlenen Sürdürülebilir kalkınma hedeflerine kooperatiflerin katkılarının neler olabileceğine yönelik kısa bilgi notu çalışmaları da yapmaktadır. Bu çerçevede bu güne kadar aşağıdaki sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ilişkin kooperatif katkılarını ortaya koyacak kısa etüt raporları tamamlanarak yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgiye <http://www.copac.coop/digital-library/> adresinden ulaşılabilir.

1. *SKH 2 - Açlığı bitirmek, gıda güvenliğini ve iyi beslenmeyi sağlamak ve sürdürülebilir tarımı desteklemek*
2. *SKH 3 Sağlığa erişimi artırmak ve zindeliği desteklemek*
3. *SKH 4 - Kapsayıcı ve hakkaniyetli eğitim hizmeti sunmak ve yaşam boyu öğrenim fırsatlarını teşvik etmek*
4. *SKH 6 - Su ve kanalizasyon hizmetlerine erişimi ve sürdürülebilir yönetimini sağlamak*
5. *SKH 7 - Herkes için satın alınabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve çağdaş enerjiye erişimi sağlamak*
6. *SKH 10 - Ülkelerin arasındaki ve ülke içindeki eşitsizlikleri azaltmak*
7. *SKH 11 - Şehirleri ve yerleşim yerlerini kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir hale getirmek*
8. *SKH 12 - Sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarını desteklemek.*
9. *SKH 15 - Karasal ekosistemleri korumak, yenilemek ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmek, ormanları sürdürülebilir yönetmek; çölleşmeyle mücadele etmek ve arazi bozulmasını durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybına son vermek*
10. *SKH 16 - Barışçıl ve kapsayıcı toplumları yaygınlaştırmak, herkesin adalete erişimini sağlamak ve her seviyede etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumlar kurmak*

TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ KOOPERATİFÇİLİĞİ

Ertuğrul GÜREŞÇİ*

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin gelişimi ve geleceği ile ilgili olarak bazı düşünceler ileri sürülmektedir. Bu genel düşünce ve gerekçeler aşağıda ki gibi sırlanabilir:

1. *Türkiye’nin artan enerji ihtiyacı (Kentleşme, sanayileşme ve nüfusu artışı),*
2. *Enerji’de yaklaşık olarak %70 oranında dışa bağımlılık (fosil yakıtları),*
3. *Fosil yakıtlarının dünyada giderek azalması ve enerji arzında beklenen global kıtlık,*
4. *Çevre kirliliği,*
5. *Türkiye’nin sahip olduğu yenilenebilir enerji kaynakları potansiyeli,*
6. *Türkiye’nin kooperatifçilik konusunda ki tecrübe ve birikimi,*
7. *Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısı,*

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği ile ilgili olarak yukarıda ifade edilen nedenler, bir bütün olarak ele alındığında, Türkiye için yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin bir zorunluluk ve kaçınılmaz bir değer olduğu gerçeği ön plana çıkmaktadır. Kısaca, yenilenebilir enerji kooperatifçiliği Türkiye’de beklenen, umulan ve istenen, ekonomik olduğu kadar sosyal yönü de olan bir adım olacaktır. Bu konuda atılan adımların kısa, orta ve uzun vadede Türkiye’nin enerji talebini karşılayabileceği, orta ve uzun vadede enerjide dışa bağımlılığını ortadan kaldırabileceği de beklenmektedir. Böylece yenilenebilir enerji kooperatifçiliği ile Türkiye, yerelden başlamak üzere ülke ekonomisinde milli gücünü kullanan ve sürdürülebilir kalkınmasını sağlayan bir ülke olabileceği kaçınılma olacaktır.

***Dr. Öğr. Üyesi Kırşehir Ahi Evran Ü. İİBF, İşletme Bölümü, Kooperatifçilik ABD**

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğini gündeme taşıyan nedeler aşağıdaki başlıklarda toplanabilir.

1. Dünyada ve Türkiye’de ki enerji piyasasındaki gelişmeler,
2. Küresel kamuoyu ve Türkiye’ye de ki yansımaları,

Yukarıda ifade dilen başlıklardan ilki, genel olarak dünyanın geçmişten günümüze ve geleceğe yönelik yaşadığı veya yaşayabileceği enerji piyasasında ki gelişmeler ile yakından alakalı bir durumdur. Bu durum, 1929 yılında başlayan küresel ekonomik kriz, sonrasındaki benzer enerji krizleri ve bunun yarattığı ekonomik buhranlarla alakalı bir durum olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmeler ile Türkiye’de ki yenilenebilir enerji kooperatifçiliği arasında zemin hazırlayıcı ve dolaylı bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak ikinci başlıktaki gelişmeler, Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğini doğrudan etkileyen gelişmeler olarak nitelendirilebilir. Bu gelişmeler, özellikle Türkiye’nin de içinde bulunduğu küresel örgütlerin, başta Birleşmiş Milletler (**BM**) olmak üzere Uluslararası Çalışma Örgütü (**ILO**), Milletlerarası Kooperatifler Bilirliği (**ICA**) gibi yapıların, uluslararası kamuoyunu etkileyen kararlar alması ve bunların Türkiye gibi ülkelere olan yansımalar olarak nitelendirilebilir. Bunlar kısaca;

a. ILO’nun 2002 yılında kooperatiflerin teşviki hakkındaki 193 sayılı kararı:

Kooperatiflerin kendilerinden beklenen katkıları sağlayabilmeleri diğer taraftan günümüz ekonomik koşullarında ortaya çıkan gelişmelere uyum sağlayarak güçlü uluslararası şirketlerle rekabet edebilmeleri için temel özellikleri olan işbirliği ve dayanışmayı uluslararası düzeyde öne çıkarmaları zorunluğunu içeren **ILO** kararı. **ILO**’nun bu kararı, Türkiye’de çeşitli platformlarda tartışılmış ve **‘ILO’nun 193 Sayılı Tavsiye Kararları Işığında Kooperatifçilik Politikaları ve Yasal Düzenlemeler’** Konulu Uluslararası Konferans 25-26 Kasım 2004 tarihinde Ankara’da düzenlenerek Türkiye’de konunun yansımaları ayrıntıları ile tartışılmıştır.

b. 2012 yılı BM tarafından hem ‘Kooperatifler Yılı’ hem de ‘Herkes için Sürdürülebilir Enerji Yılı’ olarak kabule dilmesi:

Bilindiği üzere **BM** tarafından 2012 yılında Rio’da düzenlenen **‘Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında’ (Rio +20)** gerek yenilenebilir enerji gerekse kooperatifçilik konuları ele alınmış ve konferansta sürdürülebilir kalkınma, yoksulluğu azaltma ve temel insani ihtiyaçların giderilmesinde kritik bir konu olan enerji girişiminde kooperatiflerin önemi vurgulanmış ve konu ile ilgili etkin bir kamuoyu oluşturulmuştur. Kooperatiflerin yeşil enerjinin yanında yeşil ekonomiyi geliştirmek için de pratik bir araç olması **Rio+20**’de onaylanan en önemli kararlardan birisidir.

c. BM Genel Sekreterliğince Yayınlanan 2015 Sonrası Kalkınma Gündemi:

BM bu kapsamda 12 hedef açıklamış ve bu hedeflerin birinde, yenilenebilir enerji paylaşımının artırılması ile modern enerji hizmetlerine uluslararası bağlantının kurulması, farklı sektörlerde enerji verimliliğinin geliştirilmesi ve ayrıca fosil yakıtlarının kullanımının aşamalı olarak kaldırılması hususlarında sağlanacak başarı ile sürdürülebilir enerjinin korunması benimsenmiştir.

d. Kooperatifçilik Yılı ve Türkiye Kooperatifçilik Strateji Eylem Planı (2012-2016):

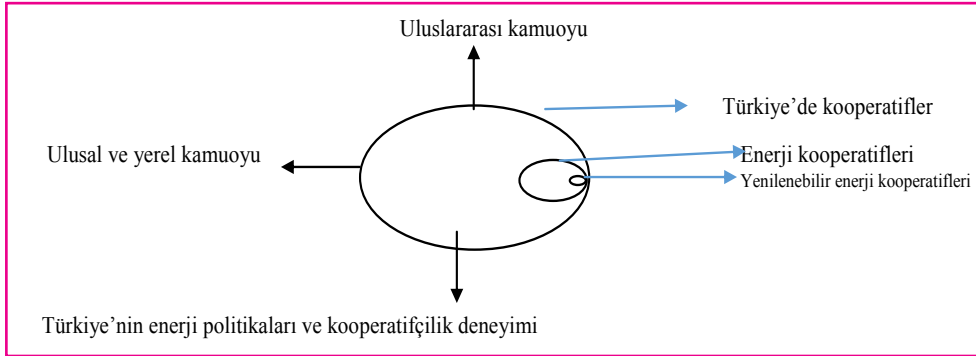

Bu planda temel olarak Türk kooperatifçiliğinde yetersizliği ifade edilen bazı konular ifade edilmiş ve özellikle enerji kooperatifleri durumuna özel olarak değinilmiştir(**RTMNT, 2017**).

Bugün dünyamız derin ekonomik krizler; giderek artan gıda güvenliği ihtiyacı; artan çevre kirliliği ve iklim değişiklikleriyle karşı karşıyayken kooperatiflerin ortaya koyduğu ekonomik işletme modeli daha fazla dikkate alınmaya başlanmıştır. Dünyada kooperatifçilik, toplumsal ve ekonomik ihtiyacın söz konusu olduğu hemen hemen her alanda kendisine yer bulmuştur. Ülkemizde ise **TÜİK** verilerine göre, son yedi yıla ilişkin olarak kurulan kooperatifler, tür ve sayı bakımından değerlendirildiğinde; en çok konut yapı kooperatifi, tarımsal kalkınma kooperatifi ve taşıma kooperatifleri kurulduğu anlaşılmaktadır. Kooperatiflerin ülkemizin ekonomisine daha büyük katkılar sağlayan aktörler olmalarını sağlamak amacıyla diğer ülke uygulamalarında olduğu gibi perakende, kredi-finance, sigortacılık, enerji üretimi, eğitim, sağlık gibi sektörlerde yer almalarını teşvik edecek çalışmalar yürütülmektedir. Diğer ülke sistemleri ve uygulamaları ile karşılaştırıldığında, ülkemiz kooperatifçiliğinden kendi potansiyeline göre beklenen performansın elde edilemediği bilinen bir gerçektir. Türkiye’de daha çok konut yapımı ve tarım alanında yoğunlaşan kooperatifçilik, diğer ülke uygulamalarında olduğu gibi perakende, kredi-finance, sigortacılık, enerji üretimi, eğitim, sağlık gibi sektörlerde yer alamamıştır. Diğer taraftan, Türkiye İstatistik Kurumu (**TÜİK**) 2006-2009 yılları ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (**TOBB**) 2010 yılı verilerine göre kurulan ve kapanan kooperatif sayılarına bakıldığında; en çok kurulan kooperatiflerin yapı kooperatifleri, tarımsal kooperatifler ve taşıma kooperatifleri olduğu anlaşılmakta buna karşılık enerji sektöründe kooperatif kuruluşu hiç gerçekleşmemiştir.

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği için yukarıda ifade edilen uluslararası kamuoyunun yansıması ile Türkiye’de de konu ile ilgili yeni bir kamuoyu oluşmuş ve yenilenebilir enerji kooperatifçiliği ile ilgili adımlar atılmaya başlanmıştır. Özetle, Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği, üç ana faktörün bileşeninden oluşan bir girişimin olduğu söylenebilir Bu girişim genel olarak kooperatif, enerji kooperatifi ve bu kapsam içinde yenilenebilir enerji kooperatifçiliği için yeni ve ulaşılması hedeflenen bir model oluşturulmasına neden olmuştur (**Şekil 1**).

Şekil.1 Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği

Türkiye’nin enerji politikaları ve kooperatifçilik deneyimi

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinin henüz gelişme göstermediği ancak bu konuda atılan adımların umut verici olduğu da bir gerçektir.

Özellikle söz konusu kooperatifler ile ilgili Türkiye’de bazı sorunların aşılması öncelikli ve ivedilikli olacaktır. Bunlar, yasal sorunlar ki enerji piyasası ile ilgili düzenlemeler ve kooperatifler ile ilgili düzenlemeler olarak iki başlıkta toplanabilir.

Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kooperatifçiliği İçin Atılan Adımlar

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği ile ilgili oluşturulan kamuoyu, enerji ihtiyacı ve çevre gibi konular, bu tür kooperatiflerin Türkiye’de kısa sürede ve etkin bir şekilde oluşturulma sürecini hızlandırmıştır. Konu ile ilgili ilk adım olarak, gerek enerji piyasası gerekse kooperatiflerle ilgili yasal düzenlemelerle konunun meşruiyeti ve yasallığı halledilmeye çalışılmıştır (**Ayanoğlu, 2015**). Bunlar;

1. Türkiye’de, öncelikle fotovoltaik sistemlerin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik olarak, 5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynakları Kanunu, 2010 tarihinde revize edilmiş ve 2013’de bu konuda ki mevzuat çalışmaları tamamlanmıştır.

2. Fotovoltaik güneş enerjisi elektrik üretim ve tüketim kooperatiflerinin ülkemizde kurulup yaygınlaşabilmesi için gerekli ilk yasal adım olan kooperatif kuruluş ana sözleşme örneği, yenilenebilir enerji kooperatifleri için elektrik enerjisi üretimi ve tüketim kooperatifi ana sözleşmesi şeklinde düzenlenmiştir.

Bu yasal düzenlemelerin yanı sıra oluşturulabilecek yenilenebilir enerji sistemlerinin yönetim, organizasyonu, sevk ve idaresi için Güneş Enerjisi Yatırımcıları Derneği’nin üretici ve tüketicuyu aynı çatıda birleştirmeyi planladığı ‘procumer’ modelinin de yenilenebilir enerji kooperatifleri için uygulanabilirliği konusunda bir alt yapı çalışması başlatılmıştır.

Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifleri için atılan yasal adımların temelini, 2012 yılında hazırlanan ‘Ulusal Kooperatifçilik Eylem Planı’ ve bu plan doğrultusunda, 2014 yılında hazırlanan ‘Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Eylem Planı’ oluşturmaktadır. Bu iki temel metin ile Türkiye’de 2013 yılında yayınlanan ‘Lisansız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik’ çıkması ile Türkiye’de bireysel anlamda tüketicilerin birleşerek elektrik enerjisi üretmelerine yönelik engeller kaldırılmıştır. Bu yasal düzenleme çerçevesinde, Türkiye’de ilk yenilenebilir enerji kooperatifi Denizli İli Tavas İlçesinde 2014 yılında kurulmuş ve böylece 2016 yılında yapılan değişiklik ile Türk hukuk sisteminde ilk kez yenilenebilir enerji kooperatifleri yasal mevzuatta yer almıştır. İlk kuruluş izni alan kooperatif Denizli Tavas’ta bulunan S.S. Ege Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifidir. Kuruluş izni alan kooperatifler arasında ilk faaliyete geçen ise 240 üyeli Kayseri Mobilyacılar Yenilenebilir Enerji Kooperatifi olmuştur. Eylül 2017’de kurulan ve Ağustos 2018’de faaliyete geçen kooperatif, 36.000 m²’lik çatı alanına kurulan 5 MWp (güneş panellerinin test koşullarındaki maksimum gücüdür) elektrik kapasiteli ilk etabı sayesinde, yılda 7,5 milyon kWh enerji üretilmesini hedeflemektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018). Kooperatifin güneş santrali, Türkiye’nin en büyük çatı santrali olma özelliğine sahiptir (**Damcı, 2018, Gozen, 2015; EMRA, 2014**). Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatiflerinin kurulabilmesi için 2013 yılında yayımlanan Enerji Piyasasında Lisansız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmeliğin 5. Maddesi gerekçe gösterilmiş ve bu yönetmeliğe 2016 yılında yapılan ilave ile aşağıdaki düzenlemeler getirilmiştir (**Bilal and Bayraklı, 2017**).

1. 100 kişiye kadar ortağı olan kooperatiflere 1 MW’a kadar,
2. 101 ile 500 arası ortağı olan kooperatiflere 2 MW’a kadar,
3. 501 ile 1000 arasında ortağı olan kooperatife 3 MW’a kadar
4. 1000’den fazla olan kooperatiflere ise 5MW’a kadar kapasite tahsis ile lisanssız şekilde üretim yapabileme imkânı verilmiştir.

Kural olarak birey ve birden fazla gerçek veya tüzel kişilerin, tesislerindeki tüketilen elektrik enerjisi için tüketimlerini birleştirerek lisanssız elektrik üretim tesisi ya da tesisleri kurması, bu kişilerin aynı bağlantı noktasına bağlı olması veya elektrik enerjisi tüketiminin tek bir ortak sayaç ile ölçülebilmesi

şartına bağlanmıştır. Ancak Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliğinde ki bu şart, yenilenebilir enerji üretim kooperatifleri vasıtasıyla kurulan tesisler için yapılan tüketim birleştirmeleri için gerekli kılınarak söz konusu kooperatiflere bir avantaj sağlanması öngörülmüştür.

Yenilenebilir enerji kooperatifleri için yukarıda ifade edilen düzenlemeler, bu kooperatifler için kısmen teşvik sayılmakta ve sağladıkları ayrımcılıklarla yeni bir atılım yapabilmektedir. Ancak yenilenebilir enerji kooperatifleri ile ilgili olarak bunların yanı sıra ekonomik teşviklerde oldukça önemlidir. Özellikle bu kooperatifler için gelişmiş ülkelerde 'Feed in tariff' gibi benzeri mekanizmalarında işletilmesi oldukça önemlidir.

Türkiye'de yenilenebilir enerji kooperatiflerine yönelik ekonomik teşvikler

Yenilenebilir enerji kooperatifçiliği için yasal ve idari kolaylıklar, bu tür kooperatiflerin gelişmesini sağlayacak adımlardır. Özellikle enerji piyasası ve kooperatifler ile ilgili yasal engellerin aşılması, bu tür kooperatifleri sadece teşvik etmeyecek aynı zamanda önündeki sorunların da kalkmasına neden olacaktır. Ancak kooperatifçilik faaliyetleri, temelde ortaklığa ve dayanışmaya dayalı birer ekonomik yani işletmecilik faaliyetleri olduğu gerçeğinin de unutulmaması gerekir. Yenilenebilir enerji kooperatiflerinin de özellikle enerji gibi tekelleşmiş ve büyük sermayeyi gerektiren bir piyasada faal olmaları, onların yasal ve idari olduğu kadar ekonomik içerikli bir takım desteklemelere de tabi tutulmalarını gerektirmektedir. Bu desteklemeler kooperatiflere hibe yerine, onlara özellikle enerji piyasasında ürettikleri ürünlerin pazarlanmasında alım ya da ürün desteği sağlama şeklinde olanlarının daha etkili olabileceği bir gerçektir. Almanya, İngiltere ve Danimarka başta olmak üzere Kanada, ABD, Avustralya gibi ülkelerde '**Feed in Tariff**' yani Tarife Garanti Sistemindekine benzer bir istemin, Türkiye'de yenilenebilir enerji kooperatifçiliğinde etkin olabileceği de bir gerçektir. Türkiye'de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği için ekonomik temelli desteklemeler veya teşviklerden bazıları aşağıdaki gibidir: (**Bilal and Bayraklı, 2017**).

1. Lisanssız elektrik Üretim Yönetmeliğinin izin verdiği ölçüde, yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğin ihtiyaç fazlasının 5346 sayılı yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımına ilişkin (**YEK**) kanunu ekli 1 sayılı cetvelde yer alan fiyattan on yıl süreyle satın alınmasını mümkün kılmıştır. Ancak yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı lisanssız elektrik üretim tesisleri için **YEK** kanununa ekli II sayılı cetvelde öngörülen, yerli aksam destek bedeli ödemesinden beş yıl süreyle yararlanma imkânı verilmiştir.

2. Yenilenebilir enerji üretim kooperatifleri 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (**KVK**) kapsamında, belirli şartlar altında kurumlar vergisinden muaf tutulmuşlardır. Bu şartlara yenilenebilir enerji üretim kooperatiflerin ana sözleşmesinde;

- a. Sermaye üzerinden kazanç dağıtılmamasına,
- b. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesine,
- c. Yedek akçelerin ortakların dağıtılmamasına,
- d. Sadece ortaklarla iş görülmesine dair hükümlerin bulunması ve bu kayıt ve şartlarda da fiilen uygulanması şeklinde sıralanabilir.
- e. Yenilenebilir enerji üretim kooperatiflerinin ortaklarına iade edilen yönetim gideri karşılıkları ile risturnlarda, kurumlar vergisinden müstesna tutulmuştur. Bu risturnların ortaklarına dağıtımı, kar dağıtımı sayılmaz, risturnun nakden veya aynı değerde mal ile ödenmesi dahi istisnadan ödenmesine engel olamayacaktır.

Kısaca Türkiye’de yenilenebilir enerji kooperatifçiliği ile ilgili yasal engellerin kaldırılması ile birlikte yapılan ekonomik destekler yani bu kooperatiflere bazı ekonomik avantajların sağlanması, söz konusu bu kooperatifler birer işletme faaliyeti olarak piyasada daha da güçlendirecektir.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye açısından yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek ve yenilenebilir enerjinin diğer enerji kaynakları arasındaki payını artırmak enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, yabancı kaynaklara olan bağımlılığı azaltmak ve bu sayede enerji arz güvenliğini sağlamak adına atılan veya atılması gereken adımlar oldukça önemlidir. Bu noktada Türkiye’de yenilenebilir enerji sektöründe yaşanan gelişmeler memnuniyet vericidir. Hâlihazırda mevcut olan yenilenebilir enerji kapasitesi ve hesaplanan toplam potansiyel göz önüne alındığında, Türkiye’nin gelecekteki hedefleri tutturabilme imkânı oldukça fazladır.

Türkiye’de 2023 hedefleri kapsamında 34 bin MW hidroelektrik, 20 bin MW rüzgâr enerjisi, 5 bin MW güneş enerjisi, 1.000 MW jeotermal enerji ve 1.000 MW biokütle enerjisi üretilmesi planlanmaktadır. Bu hedefler doğrultusunda 2023 yılına gelindiğinde Türkiye’nin elektrik enerjisine olan talebinin en az yüzde 30’unun (**hidroelektrik dâhil**) yenilenebilir enerji kaynakları tarafından sağlanması planlanmaktadır. Bu hedefin gerçekleşebilmesi için, yenilenebilir enerji kaynaklarına yaklaşık olarak 60 milyar dolar yatırım yapılması öngörülmektedir. Türkiye yenilenebilir enerji alanında 2023 hedeflerine ulaşmak ve bu hedefleri ilerletmek adına mevcut tüm yenilenebilir enerji yatırımlarını faal hale getirmek zorundadır. Aksi halde bu hedefler sadece rakamlardan ibaret kalma durumundadır.

Bunlara ilaveten **YEK** kanununda belirtilen alım garanti süresinin uzatılması, hazine garantisi gibi sağlam kredi desteği, yalnızca lisanssız üretimde değil lisanslı elektrik üretiminde keza dağıtım ve iletim sektöründe de kooperatifçiliğin teşvik edilmesinde sağlanabilir.

Kaynaklar

1. Ayanoğlu, G.G. (2014). The Renewable cooperatives examples with the Word, Enerji Uzmanları Derneği Enerji Piyasası Bülteni, 31, 1-9.
2. Bilal, E.Z. and Bayraklı, B. (2017). Renewable Energy Generation Cooperatives, Articleletter, Summer, Part 1, 2-20.
3. RTMNT (Republic of Turkey Ministr of Trade) (2017). Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, p80, Ankara, Turkey.

KOOPERATİFLERDE GELİR GİDER OLUMLU FARKININ ORTAKLARA DAĞITILMA KOŞULLARI

Mustafa YAVUZ*

1. Giriş

1163 sayılı Kooperatifler Kanununun¹ (**KoopK**) 1. maddesi ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun² (**TTK**) 124. maddesi gereğince kooperatifler ticaret şirkettir. Ancak, kooperatiflerle diğer ticaret şirketleri arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bunların başında ise kuruluş amaçları gelmektedir.

Ticaret şirketlerinde amaç, ticari çalışmalar yaparak kazanç sağlayıp, bunu ortaklar arasında paylaşmaktır. Kooperatiflerin amacı ise, ortakların iktisadi menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine yönelik gereksinimlerini sağlamak ve korumaktır.

Buna bağlı olarak, ticaret şirketlerinde şirket çalışmalarının hedefi doğrudan doğruya şirket tüzel kişiliği iken, kooperatiflerde ortaklar ve onların gereksinimlerinin karşılanmasıdır.

Ayrıca, ticaret şirketleri, konulan sermayenin geliştirilmesi, artırılması, daha fazla kazanç elde edilmesi ve paylaşılması amacını gerçekleştirirken, kooperatifler yalnızca ortaklarının kişisel ekonomik gereksinimlerini sağlamak, mesleki menfaatlerini korumak ve garanti altına almak amacına hizmet ederler.³

Kooperatiflerin amacı kâr elde edip bunu ortaklara dağıtmak olmasa da, yıl içerisinde ortaklarla yapılan işlemler sonucunda yılsonunda zaman zaman olumlu bir hâsıla veya olumsuz bir fark ortaya çıkabilmektedir. Kooperatiflerde kâr veya zarar kavramları yerine yıllık olumlu ve olumsuz gelir gider farkı kavramları kullanılmaktadır.⁴

***Gümrük ve Ticaret Uzmanı**

- 1) 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 10.05.1969 tarihli ve 13195 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.
- 2) 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, 14.02.2011 tarihli ve 27846 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.
- 3) Ferhat Erçin, *Türk Hukuku’nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayırıcı Özellikleri*, DER Yayınları, İstanbul 2004, s.140.
- 4) Yusuf Üstün, Muhittin Aydın, *Kooperatifler Hukuku*, BATIDER Yayınları, Ankara 2014, s.417.

Zira belirtmek gerekir ki, şirketlerin aksine kooperatifler, amaçları gereği kâra yönelmez; ama faaliyetleri sonucunda hesapları olumlu veya olumsuz bir “**fark**” verir. Fark olumlu ise kâr; olumsuz ise zarar varmışsasına düşünülür. Oysa ne olumlu fark kârdır, ne de olumsuz zarar olarak nitelendirmek doğrudur.

Çünkü “**fark**” kâra yönelmiş bir çabadan değil, kooperatifin varlığını sürdürebilmesi düşüncesinden doğmaktadır.⁵

Buradan hareketle, kooperatifler hukukunda “**kâr**” teriminden ziyade “**risturn**” terimi kullanılmaktadır. Risturnun kelime anlamı ise “**geri verme**” demektir.

İşte bu çalışmada, kooperatiflerde gelir gider farkı (**risturn**) ve bu farkın ortaklara dağıtılabilme koşulları tüm yönleriyle ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

2. Gelir Gider Farkının Kural Olarak Ortaklara Dağıtılmaması

Kooperatifler ortakların belirli ekonomik çıkarlarının ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarının sağlanıp korunmasını amaçladıkları için faaliyetin normal olarak sadece ortaklarla sınırlı olması gerekir.

Buradan hareketle, **KoopK**’nın 38. maddesinin birinci fıkrasında, “*Anasözleşmede aksine hüküm bulunmadığı takdirde ortaklarla yapılan muamelelerden bir yıllık faaliyet sonunda elde edilen hasılanın tamamı gelir gider farkı olarak kooperatifin yedek akçelerine eklenir.*” hükmüne yer verilmiştir.

Bu düzenleme gereğince, anasözleşmede farklı bir hüküm yer almadığı sürece ortaklarla yapılan işlemlerden doğan olumlu (*müşpet*) gelir gider farkının ortaklara dağıtılmayıp, yedek akçelere eklenmesi esastır.

Ancak bahsi geçen husus emredici nitelikte değildir. Anasözleşmede gelir gider farkının ortaklara dağıtılması öngörülebilir. Anasözleşmede yer verilecek böyle bir hüküm, **KoopK**’ya aykırılık oluşturmaz.

3. Gelir Gider Farkının Ortaklara Dağıtılabilme Şartları

Bir önceki bölümde açıklandığı üzere, anasözleşmede açıkça düzenlendiği takdirde ortaklarla yapılan işlemlerden elde edilen hâsıla ortaklara dağıtılabilir.

Esasen ortaklara dağıtılan gelir gider farkı (**risturn**), ortakların kooperatifle yaptıkları muameleler neticesinde ortaklardan alınan veya onlar lehine doğan fazlaların yine ortaklara iade edilmesidir. Bir başka ifadeyle bu meblağlar, kooperatifin kazancı olmayıp ortağın parasıdır.

KoopK’nın 38. maddesine istinaden olumlu gelir gider farkının ortaklara dağıtılması uygulamasına daha çok motorlu taşıyıcılar (*karayolu/deniz yük/yolcu taşıma*), tüketim, üretim, pazarlama, tarım satış, esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet gibi kooperatiflerde rastlanılmaktadır.

Gelir gider farkının ortaklara dağıtılabilmesi için riayet edilmesi gereken şartlar ise aşağıda açıklanmıştır.

5) Reha Poroy, Ünal Tekinalp, Ersin Çamoğlu, Ortaklıklar Hukuku-II, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017, s.657.

3.1. Gelir Gider Farkının Dağıtılabilmesine İlişkin Anasözleşmede Hüküm Bulunması

Kooperatif ortaklarıyla yapılan işlemlerden bir yıllık faaliyet sonunda elde edilen olumlu farkın ortaklara dağıtılabilmesi için anasözleşmede buna izin veren bir hükmün bulunması şarttır.

Böyle bir hüküm anasözleşmede yer almadıkça gelir gider farkı ortaklara dağıtılamaz.

Anasözleşmeye bu yönde bir hüküm, kooperatifin kuruluşunda konulabileceği gibi sonradan anasözleşmede değişiklik yapılarak da konulabilir. Öte yandan, **KoopK**'nın 4/1-9. maddesi uyarınca, anasözleşmede yer alması gerekli hususlardan biri de, *“yıllık gelir gider farklarının hesaplama ve kullanma şekilleri”*dir.

Dolayısıyla, olumlu gelir gider farkının ne şekilde değerlendirileceğinin anasözleşmede gösterilmesi kanuni zorunluluktur. Ancak, tekrar ifade etmek gerekirse, mezkûr farkın mutlaka ortaklara dağıtılması gerekli değildir.

3.2. Genel Kurulca Karar Alınması

Kooperatif genel kurulunun devir ve terk edemeyeceği yetkiler, **KoopK**'nın 42. maddesinde özel olarak düzenlenmiştir. Anılan hükme göre genel kurulun devredilemez yetkilerinden biri de *“gerektiğinde gelir gider farkının bölüşülmesi hakkında karar almak”*tır.

Söz konusu kararı alma yetkisi münhasıran genel kurula ait olup, bu yetkisi yönetim kurulu veya denetim kurulu tarafından kullanılamaz.

Dolayısıyla, anasözleşmede bir hüküm bulunsa dahi gelir gider farkının dağıtılabilmesi için genel kurulun bu hususta bir karar alması şarttır.

Yeri gelmişken belirtelim ki, bilanço ve denetim raporu yanında yönetim kurulunun gelir gider farklarının dağıtım şekli hakkındaki tekliflerini ihtiva eden yıllık çalışma raporu da, genel kurulun yıllık toplantısından en az 15 gün öncesinden itibaren bir yıl süre ile kooperatif merkezinde ve varsa şubelerinde ortakların tetkikine amade tutulur. Talep eden ortaklara gelir gider farkı hesaplarının birer suretinin verilmesi zorunludur (**KoopK md. 24**).

3.3. Dağıtımın Ortakların Kooperatifle Yaptığı İşlemlerle Orantılı Yapılması

Kooperatiflerin anasözleşmelerinde olumlu gelir gider farkının ortaklar arasında dağıtılması öngörülmüşse, bu paylaşımın ortakların kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak yapılması gerekmektedir (**KoopK md. 38/2**).

Bunun dışında, sermayeye katılım payının büyüklüğü, kurucu olma, ortaklıkta eskilik, belli bir mesleğe veya yöreye mensubiyet gibi bir ölçü kabul edilemez.

Öyle ki, sermaye üzerinden kazanç dağıtılması sermaye şirketlerine ait bir özellik olup, kooperatiflerin gelir gider farkını ortaklarına sermaye paylarına göre dağıtması durumunda kooperatiflerin sermaye şirketlerinden farkı kalmayacaktır.

Ortakların kooperatifle yapmış oldukları işlemler ise kooperatif türüne göre değişkenlik gösterir. **Örneğin bu işlemler;** bir tüketim kooperatifinde ortağın kooperatiften alışveriş yapması, motorlu taşıyıcılar kooperatifinde ortağın taşıma yapması, tarım satış kooperatifinde ortağın ürün teslim etmesi gibi işlemlerdir.

Dolayısıyla, ortağın kooperatifle yaptığı işlem hacmi yükseldikçe bu ortağın olumlu gelir farkından alacağı pay da artar.⁶

3.4. Gelir-Gider Farkının En Az %10'unun Yedek Akçeye Ayrılması

Kooperatiflerde gelir-gider farkının en az % 10'u yedek akçeye, kooperatif üst kuruluşlarında ise buna ilaveten en az % 5'i fevkalade (olağanüstü) yedek akçeye ayrılması şarttır. Bu ayırım yapılmadıkça ortaklara dağıtım yapılmaz. Dağıtılacak gelir gider farkından ilk önce yedek akçe ile kanun veya anasözleşme gereğince kurulan diğer fonlara yatırılacak paraların ayrılması zorunludur. Yedek akçelerin ve özel fonların kullanılış şekil ve şartları ise anasözleşmede gösterilir (KoopK md. 39/1, 41). Zikredilen oranlar, anasözleşmeyle artırılabilir, ancak azaltılamaz.

3.5. Yedek Akçelerden Dağıtım Yapılamaması

Kooperatiflerce ayrılan yedek akçelerin ortakların sermayeye iştirak oranlarına veya kooperatif ile yaptıkları muamele miktarlarına ya da başka bir esasa göre dağıtılmasına izin verilmemiştir. Keza **KoopK** md. 39/2'de "*Yedek akçelerin ortaklara dağıtılacağına dair anasözleşmeye konacak hükümler muteber değildir.*" denilmektedir. Dolayısıyla, yedek akçelerden ortaklara gelir gider farkı dağıtımı yapılamaz.

3.6. Olumsuz Sonuçlar Ortadan Kaldırılmadıkça Gelir Gider Farkı Dağıtımının Yapılamaması

Bir yıllık faaliyet neticeleri menfi (**olumsuz**) olduğu takdirde açık, yedek akçelerden ve bunların kâfi gelmemesi halinde ek ödemelerle veya ortak sermaye paylarıyla karşılanır. Menfi neticeler ortadan kaldırılmadıkça ortaklara gelir gider farkı dağıtımı yapılamaz (**KoopK md. 38/5-6**). Bu noktada, gelir gider farkının ortaklar arasında muameleleri oranında bölüşülebilmesi için öncelikle, geçmiş yıllarda olumsuz gelir gider farkı meydana gelmişse bunun ortadan kaldırılması gerekir.

4. Ortak Dışı İşlemlerden Elde Edilen Hâsılanan Dağıtımı

Kooperatifler, önceki bölümlerde açıklandığı üzere, üçüncü kişilerle değil, kendi ortakları ile işlem yapar. Bu durum, kooperatif olmanın doğal sonucudur. Buradan hareketle, kooperatiflerde esas olan ortaklarla işlem yapılmasıdır. Ancak, ihtiyaç duyulan kooperatiflerde, genel kuralı zedelememek kaydıyla ortak dışı işlem de yapılabilir.⁷

Diğer taraftan, ortak dışı işlemler kooperatiflerde kurumlar vergisi muafiyetini ortadan kaldırmaktadır. Bilindiği üzere, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun⁸ 4/1-k maddesine göre tüketim ve taşımacılık kooperatifleri hariç olmak üzere, anasözleşmelerinde sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması, yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesi, yedek akçelerin ortaklara dağıtılmaması ve sadece ortaklarla iş görülmesine ilişkin hükümler bulunup, bu hükümlere fiilen uyan kooperatifler ile bu kayıt ve şartlara ek olarak kuruluşundan inşaatın bitim tarihine kadar yönetim ve denetim kurullarında, söz konusu inşaat işlerini kısmen veya tamamen üstlenen gerçek kişilerle tüzel kişi temsilcilerine veya anılan Kanunun 13.

6) Ticaret Bakanlığı, Kooperatif Ortakları Rehberi, Ankara, s.15.

maddesine göre bunlarla ilişkili olduğu kabul edilen kişilere veya burada sayılanlarla işçi ve işveren ilişkisi içinde bulunanlara yer vermeyen ve yapı ruhsatı ile arsa tapusu kooperatif tüzel kişiliği adına tescil edilmiş olan yapı kooperatifleri kurumlar vergisinden muaftır.

Aynı maddede ayrıca, parantez içinde yer verilen hükümde, kooperatiflerin ortakları dışındaki kişilerle yaptıkları işlemler ile kooperatif anasözleşmesinde yer almayan konularda ortakları ile yaptıkları işlemlerin “**ortak dışı**” işlemler olduğu, kooperatiflerin faaliyetin icrasına tahsis ettikleri ve ekonomik ömrünü tamamlamış olan demirbaş, makine, teçhizat, taşıt ve benzeri amortismanına tabi iktisadi kıymetleri elden çıkarmaları ile yapı kooperatiflerinin kendilerine ait arsalarını kat karşılığı vererek her bir hisse için bir işyeri veya konut elde etmelerinin ortak dışı işlem sayılmadığı, kooperatiflerin ortak dışı işlemleri nedeniyle kooperatif tüzel kişiliğine bağlı ayrı bir iktisadi işletme oluşmuş kabul edileceği, kooperatiflerin, iktisadi işletmelerinden ve tam mükellefiyete tabi başka bir kurumun sermayesine katılımlarından kazanç elde etmelerinin ve bu kazançların daha sonra ortaklara dağıtılmasının muafiyete etkisinin olmadığı, ortak dışı işlemlerden elde edilen kazançların vergilendirilmesine ilişkin usul ve esasların Hazine ve Maliye Bakanlığınca belirleneceği hüküm altına alınmıştır.

Son olarak belirtelim ki, **KoopK**'nın 3476 sayılı Kanunla⁹ değişik 38. maddesinin dördüncü fıkrasında, ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceğinin anasözleşmede hükme bağlanabileceği, dağıtılmadığı takdirde bunların kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanacağı öngörülmüştür.

5. Gelir Gider Farkının Dağıtıma İlişkin Örnek Anasözleşmelerde Yer Alan Düzenlemeler

İlgili bakanlıklar tarafından hazırlanan örnek anasözleşmelerde gelir-gider farkı ve dağıtımına ilişkin genel itibarıyla, “*Gelir-gider farkı genel kurulca onaylanan yıllık bilançoya göre tespit edilir. Müspet gelir-gider farkının %15’i (bazı örnek anasözleşmelerde bu oran %10’dur.) yedek akçe olarak ayrıldıktan sonra genel kurul, geri kalan miktarın, ortaklarla muamelelerden doğan kısmının ilgili ortaklara muameleleri oranında rısturn olarak; ortak dışı işlemlerden doğan kısmının ise ortakların sermaye payları ile orantılı olarak dağıtılmasına karar verebileceği gibi yedek akçe, özel fon, ortaklar ve personel için yardım fonu arasında da bölüştürebilir.*”¹⁰

Gelir-gider farkı menfi olduğu takdirde ortaya çıkan açık yedek akçelerden, bunların yetmemesi halinde anasözleşmenin ilgili maddesine göre oluşturulan özel fon ile veya ortak sermaye paylarından karşılanır.

7) Yusuf Üstün, Muhittin Aydın, age, s.419.

8) 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 21.06.2006 tarihli ve 26205 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

9) 3476 sayılı 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun, 25.10.1988 tarihli ve 19970 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

10) Yenilenebilir enerji üretim kooperatifi örnek anasözleşmelerinde konuya dair “Müspet gelir- gider farkının %15’i yedek akçe olarak ayrıldıktan sonra, geri kalan farktan ortakların sermaye payları ile orantılı olarak paylaşımına esas tutarlar belirlenir. Kooperatif yönetim kurulu tarafından hazırlanacak ve genel kurulca kabul edilecek bir iç yönetmelikle paylaşımına ilişkin hususlar ayrıntılı olarak düzenlenir.” denilmektedir.

11) <https://esnaf.ticaret.gov.tr/dokuman-ve-formlar/kooperatifler/ornek-anasozlesmeler> (Erişim-22.08.2019).

Menfi neticeler ortadan kaldırılmadıkça gelir-gider farkı dağıtımı yapılamaz. Yedek akçeler ortaklara dağıtılamaz. Sermaye üzerinden kazanç dağıtılamaz.

Yönetim ve denetim kurulu üyelerine kazanç üzerinden pay verilemez. Kooperatif yalnız ortaklarıyla iş yapar.” hükümleri yer almaktadır.¹¹

Bununla birlikte, gelir gider olumlu farkının dağıtımına ilişkin bazı kooperatif türleri için örnek anasözleşmelerde yukarıda yer verilenden farklı kurallar da belirlenmiştir.

Örneğin;

- Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifi örnek anasözleşmelerinde, gelir-gider müspet farkının ortaklara dağıtılmayıp, bu farkın %10'unun kanuni yedek akçeye, %60'ının özkaynak hesabına ve %30'unun da yardımlaşma fonuna aktarılması,¹²

- Konut yapı kooperatifi örnek anasözleşmelerinde, ortaklarla yapılan işlemlerden doğmuş bulunan gelir-gider müspet farkının tamamının yedek akçe olarak ayrılması, kooperatif ortak dışı işlemlerde bulunmuş ise gerekli ayrımlar yapıldıktan sonra geri kalan müspet farkın tamamının kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fon hesabında toplanması,¹³

- Tarım satış kooperatifi örnek anasözleşmelerinde, ortak içi işlemlerde ortaya çıkan gelir-gider müspet farkının %10'unun yedek akçe hesabına, %10'unun destek fonuna, %5'inin risk fonuna, %1'inin 4629 sayılı Kanun gereği kamu payına ayrılması, geriye kalan %74 payın yarısının ortaklara risturn olarak dağıtılması, genel kurulun %74 payın kalan diğer kısmının tamamını veya bir kısmını ortaklara risturn olarak dağıtılmasına ya da dağıtılmayan kısmın yedek akçe hesabına ve genel kurulca tesis edilecek fonlara aktarılmasına karar verebilmesi,¹⁴

- Tarım kredi kooperatifi örnek anasözleşmelerinde, ortaklarla yapılan işlemlerden doğan gelir-gider müspet farkının %35'inin yedek akçe, % 10'unun destek fonu, % 10'unun yatırım ve geliştirme fonu, % 5'inin tasfiye fonu, %40'ının risturn olarak ayrılması, ancak, yatırım ve geliştirme fonunun her bilânço yılı sonunda, tasfiye fonunun ise genel kurulun tasdikinden sonra Merkez Birliği emrine gönderilmesi, ortaklar için ayrılan ve genel kurulca ortaklara dağıtılmasına karar verilen risturnun Merkez Birliği yönetim kurulunca tespit edilecek esaslara göre dağıtılması, ortak olmayanlarla yapılan işlemlerden doğan gelir-gider müspet farklarının ortaklara intikal ettirilmeyerek ayrı bir hesapta toplanması ve menfi farkların bu hesaptan kapatılması,¹⁵

öngörülmüştür.

Sonuç

Kooperatifler, kâr elde etme ve kâr dağıtma amacı gütmeyen kuruluşlar olup, esas amaçları yeterli ekonomik güce sahip olmayan kişilerin mesleki ve geçimlerine ait gereksinimlerini karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle karşılamaktır.

¹²) <https://esnaf.ticaret.gov.tr/dokuman-ve-formlar/kooperatifler/ornek-anasozlesmeler/bakanlikca-kurulus-izni-verilen-kooperatif-ve-ust-kuruluslari-ornek-anasozlesmeleri> (Erişim-22.08.2019).

¹³) <https://webdosya.csb.gov.tr/db/igdir/webmenu/webmenu3336.pdf> (Erişim-22.08.2019).

¹⁴) <https://esnaf.ticaret.gov.tr/dokuman-ve-formlar/kooperatifler/ornek-anasozlesmeler/bakanlikca-kurulus-izni-verilen-kooperatif-ve-ust-kuruluslari-ornek-anasozlesmeleri> (Erişim-22.08.2019).

¹⁵) <http://www.tarimkredi.org.tr/files/mevzuat/tarim-kredi-koop-anasozlesmesi.PDF> (Erişim-22.08.2019).

Ancak, faaliyet dönemi içinde yapılan işlemlerin bir sonucu olarak kooperatiflerde olumlu veya olumsuz bir fark ortaya çıkabilmektedir. Gelir gider arasındaki olumlu fark, uygulamada “**kâr**” olarak değil, “**risturn**” şeklinde isimlendirilmektedir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu gereğince, anasözleşmede aksine hüküm bulunmadığı takdirde, ortaklarla yapılan işlemlerden bir yıllık faaliyet sonunda elde edilen hasılanın tamamı gelir gider farkı olarak kooperatifin yedek akçelerine eklenir.

Bununla birlikte, anasözleşmede gelir gider farkının ortaklar arasında bölüşülmesi öngörülmüş ise bu dağıtım ortakların işlemleriyle orantılı olarak yapılır.

Gelir-gider farkının en az % 10'u yedek akçeye, kooperatif üst kuruluşlarında ise buna ilaveten en az % 5'i olağanüstü yedek akçeye ayrılmadıkça ortaklara dağıtım yapılmaz. Ayrıca, anasözleşmede hüküm olsa dahi yedek akçeler ortaklara dağıtılamaz.

Bunun yanında, ortak dışı işlemlerden elde edilen hasılanın ortaklara sermaye payları oranında dağıtılabileceği hususu anasözleşmede öngörülebilir.

Dağıtılmadığı takdirde ise bunlar kooperatifin gelişmesine yarayacak işlerde kullanılmak üzere özel bir fonda toplanır.

Bu çerçevede, ortak içi ve ortak dışı işlemlerden elde edilen gelir gider olumlu farklarının, Kooperatifler Kanununda ve kooperatif anasözleşmesinde yer alan hükümlere riayet edilerek dağıtılması, aksine davranışın ise ilgililerin sorumluluğuna sebep olacağının bilinmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu (10.05.1969 tarihli ve 13195 sayılı R.G.).

3476 sayılı 1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna

İki Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun (25.10.1988 tarihli ve 19970 sayılı R.G.).

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (21.06.2006 tarihli ve 26205 sayılı R.G.).

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu (14.02.2011 tarihli ve 27846 sayılı R.G.).

Erçin, Ferhat, Türk Hukuku'nda Kooperatif Tüzel Kişiliğinin Ayrıcı Özellikleri, DER Yayınları, İstanbul 2004.

Poroy, Reha, Tekinalp, Ünal, Çamoğlu, Ersin, Ortaklıklar Hukuku-II, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2017.

Ticaret Bakanlığı, Kooperatif Ortakları Rehberi, Ankara.

Üstün, Yusuf, Aydın, Muhittin, Kooperatifler Hukuku, BATIDER Yayınları, Ankara 2014.

<https://esnaf.ticaret.gov.tr>

<https://webdosya.csb.gov.tr>

<http://www.tarimkredi.org.tr>

KOOPERATİF VE BİRLİK İŞTİRAKİ ANONİM ŞİRKETTE İMTİYAZLI PAY TESİS EDİLİRKEN UYULACAK KURALLAR VE SINIRLANDIRMALAR¹

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4600-0466>

Soner ALTAŞ*

Özet

Kooperatif ve üst birliklerinin iştirak ettikleri anonim şirketlerde, bunların sahip oldukları paylara imtiyazlar tanınabilir. İmtiyaz; kâr payı, tasfiye payı, rüçhan ve oy hakkı gibi haklarda, paya tanınan üstün bir hak veya kanunda öngörülmemiş yeni bir pay sahipliği hakkıdır.

Bununla birlikte, anonim şirketin kuruluşundan tasfiyesine kadar tabi olduğu **TTK**'da, kooperatif ve birliklerin pay sahibi oldukları anonim şirkette imtiyazlı paylar tesis edilirken bazı sınırlamalara uyulması zorunluluğu getirilmiştir.

Bu çalışmada, kooperatif veya birliğin iştirak ettiği anonim şirkette paylara imtiyaz tanınabilmesi için uyulması gereken temel kurallar ile paylara imtiyaz tanınmasında uyulması gereken sınırlandırmalar ve yasaklar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler : anonim şirket, kooperatif, birlik, imtiyazlı pay, nisap.

1. Giriş

Kooperatifler ve birlikler, temel olarak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu² (**KK**³), 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun⁴ ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun⁵ hükümlerine tabidirler. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu⁶ (**TTK**

*Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Başmüfettişi

- 1) Bu çalışmada belirtilen görüşler yazarına ait olup, çalıştığı Kurumunu bağlamaz.
- 2) 10/5/1969 tarihli ve 13195 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- 3) Çalışmamızda, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu için KK kısaltması kullanılmıştır.
- 4) 16/06/2000 tarihli ve 24081 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- 5) 28/04/1972 tarihli ve 14172 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.
- 6) 14 Şubat 2011 tarih ve 27846 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

7)'nın 124'üncü maddesinde, ticaret şirketlerinin kollektif, komandit, anonim ve limited şirketler ile kooperatiflerden ibaret olduğu belirtilmiştir.

Dolayısıyla, ayrı kanunlar ile düzenlenmiş olsalar da, kooperatifler ve üst kuruluşları olan birlikler, ticaret şirketi sayılmakta ve **TTK**'nın bazı düzenlemelerine tabi olmaktadır.

Bununla birlikte, pancar ekicileri, kefalet ve tarım satış kooperatifleri ile üst birlikleri başta olmak üzere, kooperatifler ve birlikler, şirket kurabilmekte veya kurulu şirketlere ortak olabilmektedir.

Bu konuda tercih edilen şirketlerin başında ise anonim şirket gelmektedir. Anonim şirket ortaklığında ise bazı kooperatif ve birlikler özellikle kendi paylarına birtakım imtiyazlar tanınmasını öngörmektedir. İmtiyazlı paylar, anonim şirket ortakları bakımından sermayeye katılmada öngörülen eşit oran ilkesini bozan paylardır.

Payların A, B, C gibi gruplara ayrılması yahut nama veya hamiline yazılı bulunmaları imtiyaz sayılmamaktadır. İmtiyazlı paylar, anonim şirkette bulunan adi paylara göre sahiplerine bazı üstün ve farklı haklar sağlarlar. İmtiyaz, sadece bir veya birkaç paya değil, grup paylara da verilebilir

Buna grup imtiyazı verilir. Sözgelimi, kârda imtiyaz, tasfiyede imtiyaz, oyda imtiyaz veya yönetim kuruluna aday gösterme de dahil olmak üzere her biri ayrı ayrı gruplara imtiyaz verilebilir ⁸.

Bununla birlikte, anonim şirketin kuruluşundan tasfiyesine kadar tabi olduğu **TTK**'da, kooperatif ve birliklerin pay sahibi oldukları anonim şirkette imtiyazlı paylar tesis edilirken bazı sınırlamalara uyulması zorunluluğu getirilmiştir.

İşte bu çalışmada, kooperatif veya birliğin iştirak ettiği anonim şirkette paylara imtiyaz tanınabilmesi için uyulması gereken temel kurallar ile paylara imtiyaz tanınmasında uyulması gereken sınırlandırmalar ve yasaklar üzerinde durulacaktır.

2. Anonim Şirkette Paya İmtiyaz Tanınmasının

Temel İlkeleri Ve Koşulları

İmtiyazlı paylar, mülga 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun yarım asrı aşan uygulamasının somutlaştırdığı bazı katkılar göz önüne alınıp, sistemden tamamen çıkarılmalarının doğurabileceği boşluğun yol açabileceği sakıncalar, hatta tehlikeler irdelenerek, çeşitli ülkelerin bu konudaki düzenlemeleri, özellikle söz konusu paylara getirilen sınırlamalar da değerlendirilerek **TTK** 'da yeniden düzenlenmiş ve imtiyazlı payların kötüye kullanılmalarını engelleyici bazı mekanizmalar konulmuştur⁹.

TTK 'nın 478'nci maddesinin birinci fıkrasında *“İlk esas sözleşme ile veya esas sözleşme değiştirilerek bazı paylara imtiyaz tanınabilir.”* hükmüne yer verilmiş ve kısa kısa hükümde imtiyazlı pay tesisi için gerekli dört temel ilke öne çıkarılmıştır.

İlkelerden birincisi, anonim şirketin imtiyazlı paylar ihraç edebilmesidir.

İkincisi, anılan imtiyazlı paylar ilk esas sözleşmede öngörülebileceği gibi, esas sözleşme değiştirilerek de çıkarılabilir veya mevcut paylara imtiyaz tanınabilir.

Üçüncüsü, imtiyaz sadece esas sözleşmeyle tanınabilir.

7) Çalışmamızda, 13 Ocak 2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu için “TTK” kısaltması kullanılmıştır.

8) Eriş, Gönen, *Anonim Şirketler Hukuku*, Ankara, Seçkin Yayınevi, 1995, s.608-609.

9) *Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu*

Dördüncüsü de imtiyaz kişiye değil, paya tanınabilir ¹⁰ . İmtiyaz birden çok paya tanınabileceği gibi, tek bir pay için de öngörülebilir ve payın devri ile birlikte imtiyaz hakkı da yeni pay sahibine geçer ¹¹ .

TTK 'nın 478'nci maddesinin ikinci fıkrasında ise “İmtiyaz; kâr payı, tasfiye payı, rüçhan ve oy hakkı gibi haklarda, paya tanınan üstün bir hak veya kanunda öngörülmemiş yeni bir paysahipliği hakkıdır.” hükmüne yer verilerek, hem imtiyazlı pay tanımlanmış hem de imtiyazlı payın unsurları açıklanmıştır. Bu unsurlara baktığımızda karşımıza çıkan ilk özellik, imtiyazın, paya tanınan üstün bir hak olmasıdır. Üstünlük, adî paya nazaran olup, hiyerarşik üstünlük anlamı vermemektedir. “Üstün bir hak” sözcüğü imtiyazlı payların adî paylara nazaran daha fazla paysahipliği hakları sağladığını ifade etmektedir.

Diğer bir deyişle, üstünlük, payın imtiyaz tanınan konuda, Kanun'un o konuda verdiği hakkı aşan miktar veya oranda hak sağlaması anlamına gelmektedir ¹².

Diğer yandan, **TTK** 'nın “belirli grupların yönetim kurulunda temsil edilmesi” kenar başlıklı 360'nci maddesinde “Esas sözleşmede öngörülmek şartı ile, belirli pay gruplarına, özellik ve nitelikleriyle belirli bir grup oluşturan paysahiplerine ve azlığa yönetim kurulunda temsil edilme hakkı tanınabilir. Bu amaçla, yönetim kurulu üyelerinin, belirli bir grup oluşturan pay sahipleri, belirli pay grupları ve azlık arasından seçileceği esas sözleşmede öngörülebileceği gibi, esas sözleşmede yönetim kurulu üyeliği için aday önerme hakkı da tanınabilir.

Genel kurul tarafından yönetim kurulu üyeliğine önerilen adayın veya hakkın tanındığı gruba ve azlığa mensup adayın haklı bir sebep bulunmadığı takdirde üye seçilmesi zorunludur.

Bu şekilde tanınacak temsil edilme hakkı, halka açık anonim şirketlerde yönetim kurulu üye sayısının yarısını aşamaz. Bağımsız yönetim kurulu üyelerine ilişkin düzenlemeler saklıdır.

Bu maddeye göre yönetim kurulunda temsil edilme hakkı tanınan paylar imtiyazlı sayılır.” hükmüne yer verilmiş, 478'inci maddenin üçüncü fıkrasında da “360. madde hükmünün saklı” olduğu belirtilmiştir.

Anılan madde, yönetim kurulunda temsil edilme hakkını hem paysahibi gruplarına hem azlığa hem de pay gruplarına tanımaktadır. Temsil edilme hakkı ancak esas sözleşmede öngörülerek bahsedilebilir.

Kârda, oyda, tasfiye payında veya diğer herhangi bir malvarlığı hakkında imtiyazlı olan bir pay grubuna yönetim kurulunda temsil hakkı tanınabilir.

Söz konusu hak, imtiyaz gibi her paya değil, belirli paysahipleri grupları ile belirli pay gruplarına ve azlığa bir bütün olarak tanınmaktadır. Böylelikle bu hükümde **TTK** 'nın 478'nci maddesine bir istisna getirilmiştir.

Bu hükmün uygulanabilmesi için hem azlığın hem de belirli paysahipleri gruplarının belirlenebilir ve tanınabilir bir şekilde tanımlanması, yani bir anlamda diğer paysahiplerinden ayrılabilir olmaları gerekmektedir.

Belirli paysahipleri grupları, meslekler ve işletme konuları gibi ölçütlerle kolaylıkla belirlenebilirler. Önemli olan, azlığın belirlenebilir olmasıdır.

11) Kendigelen, Abuzer; Anonim Ortaklıkta Yönetime Katılma Haklarında İmtiyaz, İstanbul, Beta Yayınevi, 1999, s. 27; Şener, Oruç Hami, Teorik ve Uygulamalı Ortaklıklar Hukuku Ders Kitabı (2.bs.), Ankara, Seçkin Yayınevi, 2015, s. 549.

12) Poroy, Reha, Tekinalp, Ünal, Çamoğlu, Ersin, Ortaklıklar Hukuku-I, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2014, s.566.

Bunun için, somut olayın özelliklerinin ortaya çıkarılabileceği istisnalar bir yana, yüzdelerin anılması yeterli olmayabilir. Bunun yerine pay senedi numaraları ve sayıları ayırt edilebilirlik yönünden daha iyi bir ölçüttür.

Paysahibi grupları arasında yan sanayi mensupları, bayiler vs. yer alabilir. Temsil edilme hakkı, bazı kurul üyelerinin belirli paysahibi grupları arasından seçilmeleri veya bağlayıcı aday önerme hakkı tanınması şeklinde de öngörülebilir ¹³ .

3. Paya İmtiyaz Tanınması İçin Gerekli Genel Kurul Nisapları

TTK'nın 478'nci maddesinin birinci fıkrasında “İlk esas sözleşme ile veya esas sözleşme değiştirilerek bazı paylara imtiyaz tanınabilir.” hükmüne yer verildiğinden, paya veya paylara imtiyaz tanınması, ya şirketin kuruluşu esnasında ilk esas sözleşmeye hüküm konularak ya da başlangıçta bu yönde bir hüküm yok ise sonradan esas sözleşme değişikliğine gidilerek tesis edilebilir.

Kuruluş esnasında anonim şirketin esas sözleşmesi kurucu ortakların tamamı tarafından imzalanacağından, yani kurucuların bu konuda mutabık kaldıkları kabul edileceğinden, anılan imtiyaz kurucuların tamamı tarafından oybirliği ile onaylanmış sayılır ve bu kapsamda herhangi bir yetersayıya ihtiyaç duyulmaz.

Kuruluş esas sözleşmesinde hüküm yer almaması halinde ise esas sözleşme değişikliğine gidilmesi gerekir.

Zira, paya imtiyaz tanınması ancak esas sözleşme hükmü ile olabilir.

Yoksa, ortakların tamamı genel kurul toplantısı yapıp oybirliği ile paya imtiyaz tanınması yönünde karar alsalar dahi, bu karar paya imtiyaz tanınması yönünde hüküm doğurmaz.

Dolayısıyla, kooperatif veya birlik paylarına imtiyaz tanınması yönünde esas sözleşme değişikliğine gidilmesi ve bu amaçla toplanan genel kurulda esas sözleşme değişikliği kararının, **TTK** 'nın 421'inci maddesinin üçüncü fıkrasının (b) bendi gereği, şirket sermayesinin en az yüzde yetmişbeşini oluşturan payların sahiplerinin veya temsilcilerinin olumlu oyları ile alınması gerekir.

Anılan yetersayıya ilk toplantıda ulaşılamadığı takdirde izleyen toplantılarda da aynı nisap aranır.

Bununla birlikte, **TTK** 'da, anılan karara olumlu oy vermeyen, diğer bir deyişle oya imtiyaz tanınmasına itiraz eden ortaklara bir imkan da tanınmıştır. **TTK** 'nın 421'inci maddesinin altıncı fıkrasında “*imtiyazlı pay oluşturulmasına ilişkin genel kurul kararına olumsuz oy vermiş nama yazılı pay sahipleri, bu kararın Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde yayımlanmasından itibaren altı ay boyunca payların devredilebilirliği hakkındaki kısıtlamalarla bağlı değildirler.*” hükmüne yer verilerek, bazı paylara oy hakkında imtiyaz tanınmasına ilişkin esas sözleşme değişikliğine muhalif kalan (şirket sermayesinin kalan % 25 ve altındaki sermaye payına sahip olan) nama yazılı payların sahiplerine, varsa payların devrine ilişkin sınırlamalara tabi olmadan, şirketteki payını devredip şirketten ayrılma olanağı tanınmıştır.

Anılan olanaktan faydalanabilmek için, ortağın, genel kurul toplantısına (**asaleten veya temsilci vasıtasıyla**) katılıp karara olumsuz oy vermiş olması ve genel kurul kararının Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi'nde yayımlanmasından itibaren altı ay içerisinde payını devretmesi gerekir.

Bu iki koşul sağlanamadığı ya da anılan süre geçirildiği takdirde, nama yazılı payların devrine

13) Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu

ilişkin bağlam kuralları, genel kurul kararına olumsuz oy veren ortaklar hakkında da geçerliliğini korur¹⁴.

4. Kooperatif Ve Birlik İştiraki Anonim Şirkette İmtiyaz Tanınması Yasaklanan Paylar Ve Pay Sahipleri

Mülga 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 401'inci maddesinde *“Esas mukavele ile bazı nevi hisse senetlerine kâr payı veya tasfiye halindeki şirket mevcudunun dağıtılması ve sair hususlarda imtiyaz hakları tanınabilir.”* hükmü yer almıştır.

Anılan madde, imtiyazlı (ayrıcalıklı) paylarla ilgilidir. Anılan maddede, imtiyazın konusu, *“kâr payı, tasfiye halindeki şirket mevcudunun dağıtılması ve sair hususlarda”* denilmek suretiyle çok geniş olarak düzenlenmek istenmiştir¹⁵.

ETK'nin uzun yıllar boyunca değişmeyen bu hükmüne, 29/3/2011 tarih ve 6215 sayılı Kanunun¹⁶ 15'inci maddesi ile iki fıkra eklenmiş ve bazı anonim şirketlerde belirli paylara imtiyazlı pay tesis edilmesi yasaklanmıştır. **ETK**'nin 401'inci maddesine eklenen ikinci ve üçüncü fıkralarda *“Pay sahipleri arasında Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşları bulunan anonim şirketlerde ve iştiraklerinde; kamu tüzel kişileri ile kamuya yararlı dernek ve vakıflar lehine tesis edilebilecek imtiyazlar hariç olmak üzere, diğer pay sahiplerinden biri veya birkaçı lehine bu Kanunda düzenlenen herhangi bir imtiyaz tesis edilemez.*

İkinci fıkraya aykırı esas mukaveleler, bu maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl¹⁷ içinde anılan fıkra hükmüne uygun hale getirilir. Gerekli esas mukavele değişikliklerinin ve uyarlamalarının bu süre içinde gerçekleştirilmemesi halinde, ilgili esas mukavele hükümleri bu sürenin dolduğu tarihte kendiliğinden geçersiz hale gelir ve esas mukavelede öngörülen imtiyazların tümü kanunen sona erer.” hükümlerine yer verilmiştir.

Böylece, pay sahipleri arasında Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşları bulunan anonim şirketlerde ve iştiraklerinde pay sahiplerinden biri veya birkaçı lehine herhangi bir imtiyaz tesis edilmesi yasaklanmış; buna aykırı esas sözleşme hükümlerinin yok sayılacağı, maddede yapılan değişiklikten önce bu yönde tesis edilen esas sözleşme hükümlerinin ise **-altı ay içinde Kanuna uygun hale getirilmedikleri takdirde-** geçersiz hale gelecekleri ve tanınan imtiyazların son bulacağı hükmüne bağlanmıştır.

Bununla birlikte, anılan şirketlerde, yani, pay sahipleri arasında Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşları

14) Tekinalp, Ünal, Anonim Ortaklıkta Yeni Bağlam Sisteminin Esasları, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2012, s.37-38.

15) Eriş, 1995, s.610

16) 12 Nisan 2011 tarih ve 27903 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

17) 29/3/2011 tarih ve 6215 sayılı Kanunla eklenen üçüncü fıkra bu süre “altı ay” olarak öngörülmüş iken, 11 Ekim 2011 tarih ve 28081 sayılı Mükerrer Resmi Gazete’de yayımlanan 26/9/2011 tarihli, 654 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin 1. maddesi ile anılan fıkradaki “altı ay” ibaresi “bir yıl” şeklinde değiştirilmiş ve 3/6/2011 tarihli ve 640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnameye eklenen Geçici 6. madde ile anılan süreyi üç aya kadar uzatma konusunda mülga Gümrük ve Ticaret Bakanlığına yetki verilmiştir.

bulunan anonim şirketlerde ve iştiraklerinde, kamu tüzel kişileri ile kamuya yararlı dernek ve vakıflar lehine imtiyaz tesis edilmesi, anılan yasağın dışında tutulmuştur.

TTK 'nın ise 13 Ocak 2011 tarihinde kabul edilen ilk halinde yer almamakla birlikte, 26/06/2012 tarihli ve 6335¹⁸ sayılı Kanun ile 478'inci maddesine "*Sermayesinin yarısından fazlası tek başına veya birlikte; Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşlarına ait anonim şirketlerde ve bu şirketlerin aynı oranda sermaye payına sahip oldukları iştiraklerinde; bunların sahip oldukları paylara tesis edilebilecek imtiyazlar hariç olmak üzere, diğer paylara, belirli bir grup oluşturan pay sahiplerine, belirli pay gruplarına ve azlığa bu Kanunda düzenlenen herhangi bir imtiyaz tesis edilemez. Bu hüküm, payları borsada işlem gören anonim şirketlere, 5411 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde tanımlanan kredi kuruluşlarına ve finansal kuruluşlara uygulanmaz.*" şeklinde dördüncü fıkra eklenmiştir.

Eklenen bu fıkraya göre: Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşlarının **-tek başlarına veya birlikte-** şirket sermayesinin % 50'sinden fazlasına sahip oldukları anonim şirketlerde ve bu şirketlerin %50'nin üzerinde sermaye payına sahip oldukları iştiraklerinde; sadece sayılan tüzel kişilerin sahip oldukları paylara imtiyazlar tanınabilecektir; bunların dışında kalan (**gerçek veya tüzel**) kişilerin sahip oldukları paylara, belirli bir grup oluşturan pay sahiplerine, belirli pay gruplarına ve azlığa herhangi bir imtiyaz tanınamaz.

Ancak, payları borsada işlem gören anonim şirketler, mevduat, yatırım, kalkınma, katılım bankaları, finansal holding şirketler, sigortacılık, bireysel emeklilik veya sermaye piyasası faaliyetlerinde bulunmak veya Bankacılık Kanununda yer alan faaliyet konularından en az birini yürütmek üzere kurulan kuruluşlar hükmün kapsamı dışında tutulmuştur.

Bu bağlamda, kooperatif ve birliğin, tek başlarına veya birlikte- şirket sermayesinin % 50'sinden fazlasına sahip oldukları anonim şirkette, sadece kooperatif veya birliğin sahip olduğu paylara imtiyazlar tanınabilir; bunların dışında kalan (**gerçek veya tüzel**) kişilerin sahip oldukları paylara, belirli bir grup oluşturan pay sahiplerine, belirli pay gruplarına ve azlığa herhangi bir imtiyaz tanınması mümkün değildir.

Velev ki, Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar pay sahibi olsun. Kooperatif ve birliğin, tek başlarına veya birlikte şirket sermayesinin % 50'sinden azına sahip oldukları anonim şirkette ise, herhangi bir yasal sınırlama söz konusu olmadığından, diğer ortakların paylarına da imtiyaz tanınması mümkündür.

5. Özet Ve Sonuç

Kooperatif ve üst birliklerinin iştirak ettikleri anonim şirketlerde, bunların sahip oldukları paylara imtiyazlar tanınabilir. İmtiyaz; kâr payı, tasfiye payı, rüçhan ve oy hakkı gibi haklarda, paya tanınan üstün bir hak veya kanunda öngörülmemiş yeni bir paysahipliği hakkıdır. İmtiyaz, sadece anonim şirketin esas sözleşmesi ile tanınabilir.

Bu itibarla, imtiyazlı paylar ilk esas sözleşmede öngörülebileceği gibi, esas sözleşme değiştirilerek de çıkarılabilir veya mevcut paylara imtiyaz tanınabilir. İmtiyaz ile ilgili olarak önem arz eden hususlardan birisi de, imtiyazın kooperatife veya birliğe değil, bunların sahip oldukları paylara tanınmasıdır.

18) 26/06/2012 tarihli ve 6335 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 30 Haziran 2012 tarihli ve 28339 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmıştır.

Diğer yandan, **TTK**, Devlet, il özel idaresi, belediye ve diğer kamu tüzel kişileri, sendikalar, dernekler, vakıflar, kooperatifler ve bunların üst kuruluşlarının **-tek başlarına veya birlikte-**şirket sermayesinin % 50'sinden fazlasına sahip oldukları anonim şirketlerde ve bu şirketlerin %50'nin üzerinde sermaye payına sahip oldukları iştiraklerinde; sadece sayılan tüzel kişilerin sahip oldukları paylara imtiyazlar tanınmasına izin vermiş; bunların dışında kalan kişilerin sahip oldukları paylara, belirli bir grup oluşturan pay sahiplerine, belirli pay gruplarına ve azlığa herhangi bir imtiyaz tanınmasını yasaklamıştır.

Kooperatif ve birliğin, tek başlarına veya birlikte şirket sermayesinin % 50'sinden azına sahip oldukları anonim şirkette ise, diğer ortakların paylarına imtiyaz tanınması mümkündür.

Bu yönleriyle, kooperatif ve birliklerin paysahibi oldukları anonim şirketlerde paylara imtiyaz tanınması özellikli bir konu olup, hem imtiyaz tesis ederken hem de kullanılırken yasal yükümlülüklerin bilinip uygulanması hakların edinimi ve kullanımı bakımından önem arz etmektedir.

Kaynakça :

Eriş, Gönen (1995). Anonim Şirketler Hukuku. Ankara:Seçkin Yayınevi.

Kendigelen, Abuzer (1999). Anonim Ortaklıkta Yönetime Katılma Haklarında İmtiyaz. İstanbul: Beta Yayınevi.

Poroy, Reha, Tekinalp, Ünal, Çamoğlu, Ersin (2014). Ortaklıklar Hukuku-I. İstanbul:Vedat Kitapçılık.

Şener, Oruç Hami (2015). Teorik ve Uygulamalı Ortaklıklar Hukuku Ders Kitabı (2.bs.), Ankara:Seçkin Yayınevi.

Tekinalp, Ünal (2012). Anonim Ortaklıkta Yeni Bağlam Sisteminin Esasları. İstanbul:Vedat Kitapçılık.

T.C. Yasalar (14.02.2011) 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, Ankara: Resmi Gazete (27846 sayılı)

T.C. Yasalar (09.07.1956) 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu, Ankara: Resmi Gazete (9353 sayılı)

Komisyon Raporu : Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Esas No:1/324, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem:23, Yasama Yılı:2, S.Sayısı:96, Nr.112.

TARIM SATIŞ KOOPERATİF VE BİRLİKLERİNDE DENETİM

Özdem SATICI TOPRAK *

I - Giriş

Kooperatifler tarım sektöründen inşaat sektörüne kadar uzanan geniş bir yelpazede faaliyet gösteren kurumlardır.

Tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler tarım kredi kooperatifleri, tarımsal amaçlı kooperatifler ile tarım satış kooperatifleridir.

Halen ülkemizde yaklaşık 337 tarım satış kooperatifi ile 17 tarım satış kooperatifleri birliği, üretici ortaklarına uygun şartlarda girdi temin etme, ürettikleri ürünleri değerlendirme ve ihtiyacı olan finansmanı sağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir.

Tarım satış kooperatifleri ile birliklerine geçmiş yıllarda 2834 ve 3186 sayılı Kanunlar uygulanmış; halihazırda yürürlükte olan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun ise 01/06/2000 tarihinde kabul edilmiştir.

II - Tarım Satış Kooperatif Ve Birliklerinde Denetime İlişkin Mevzuat

Bilindiği üzere genel hükümlere tabi kooperatiflerde denetimlerin genel kurulca seçilen denetçilerce yerine getirilmesi öngörülmüştür. **(KK Md.65/1)**

Esasen tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde de iç denetim yapılanması bu şekilde idi.

Ancak 01/07/2012 tarihinde yürürlüğe giren 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun şirketlerin denetimine ilişkin olarak getirdiği değişikliklere paralel olarak 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanunu'nda tarım satış kooperatifleri birlikleri için **“Bağımsız Denetim”** öngörülmüştür.

* **Ticaret Başmüfettişi Ticaret Bakanlığı**

Buna göre Ticaret Bakanlığınca ortak sayısı ve ciro gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenen birlikler, 13/1/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun ilgili hükümlerine göre bağımsız denetime tabi olacaklardır. **(4572 Say.Kan.Md.5/1)**

Bakanlıkça bu kapsamda hazırlanan **“Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ”** 14/06/2013 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Söz konusu hükmün uygulanacağı kapsamı belirlemek için öncelikle 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun bağımsız denetim ile ilgili hükümlerini irdelemek gerekmektedir.

Anılan Kanun’da bağımsız denetime tabi olacak şirketlerin Cumhurbaşkanınca¹ belirleneceği ifade edilmiş, **(TTK Md.397/4)** hangi şirketlerin bağımsız denetime tabi olacağına ilişkin ölçütler ilk kez 23/01/2013 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2012/4213 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı² ile belirlenmiştir.

Bu ölçütler 2014, 2015 ve 2016 yıllarında yeniden tespit edilerek kapsama girecek şirket sayısı genişletilmiştir.

Son olarak 26/05/2018 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan karar ile bağımsız denetim ölçütleri bir kez daha şekillendirilmiştir.³

Türk Ticaret Kanunu’nun denetimle ilgili düzenlemelerine paralel olarak Ticaret Bakanlığı’nca hazırlanan Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ 14/06/2012 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmış, söz konusu tebliğde 2015 yılında kısmi değişiklikler yapılmıştır.⁴

Buna göre, bağımsız denetim ölçütlerini taşımayan birlikler isteğe bağlı olarak bağımsız denetim yaptırabilecek olup, bu şekilde denetim yaptıran birlikler, 6102 sayılı Kanunun 397 nci maddesinin beşinci fıkrasında öngörülen denetimden muaf olacaklardır. **(Tebliğ Md.4/2)**

Yine Tebliğe göre, aktif toplamı Kırk milyon ve üstü Türk Lirası, yıllık net satış hasılatı Elli milyon ve üstü Türk Lirası, bağlı kooperatiflerin ortak sayısı Üç bin ve üstü ve çalışan sayısı Yüz elli ve üstü şeklindeki kriterlerden en az üçünü art arda iki hesap döneminde sağlamaları durumunda, müteakip hesap döneminden itibaren bağımsız denetime tabi olacaklardır. **(Tebliğ Md.1/1, 4/4)**

Bununla birlikte, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda 4572 sayılı Kanun kapsamındaki tarım satış kooperatifleri ile bunların bağımsız denetime tabi olmayan üst kuruluşlarının bu madde kapsamında Cumhurbaşkanınca çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği ifade edilmiş ise de hali hazırda içinde bulunduğumuz tarih itibarıyla söz konusu yönetmelik yayımlanmamıştır. **(TTK Md.397/5)**

Dolayısıyla, Türk Ticaret Kanunu’nun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren tarım satış kooperatifleri ile bağımsız denetim kapsamı dışında kalan birliklerde denetim boşluğu meydana gelmiştir.

Bu durumun uygulamada yol açtığı aksaklıkları gidermek amacıyla Ticaret Bakanlığı’nca muhtelif genelgeler yayımlanmıştır.

1) 02/07/2018 tarihli ve 700 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin 192 nci maddesiyle 397 nci maddenin dördüncü fıkrasında yer alan “Bakanlar Kurulunca” ibaresi “Cumhurbaşkanınca” şeklinde değiştirilmiştir.

2) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130123.htm>

3) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180526-2.pdf>

4) <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=9.5.18480&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=tar%C4%B1m>

Anılan Bakanlığın konuyla ilgili ilk genelgesinde, denetlenmemiş dönemlerin ibrasının görüşülmemesi ve ibranın ötelenmesi gerektiği belirtilmiş,⁵ son genelgesinde ise birlik bünyesinde çalışan muhasebe ve kooperatifçilik konularında uzman kişilerden oluşan bir komisyon yahut da kooperatif defter kayıtlarını tutmayan **SMMM** veya bağımsız denetçilerce denetlenmemiş dönemler için hazırlanan raporların Birliğe bağlı kooperatiflerin genel kurul toplantılarına sunularak ibranın görüşülebileceği ifade edilmiştir.⁶

Herhangi bir birliğe ortak olmayan tarım satış kooperatifleri de söz konusu genelgelerde yer alan hükümler kapsamına dahil edilmiştir.

Dolayısıyla,

-14/06/2013 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan ölçütleri taşıyan Birliklerin bağımsız denetime tabi olacağı,

-Bağımsız denetim ölçütleri dışında kalan birliklerin isteğe bağlı olarak bağımsız denetim yaptırabilecekleri,

-Herhangi bir birliğe ortak olsun yahut olmasın tarım satış kooperatiflerinin bağımsız denetim kapsamı dışında kaldığı,

-Birliğe ortak tarım satış kooperatiflerinin bağlı oldukları birlik çalışanlarından oluşan bir komisyon yahut kooperatif kayıtlarını tutmayan bir **SMMM** veya bağımsız denetçi tarafından denetlenebileceği ve bu kapsamda hazırlanacak raporun genel kurul toplantılarında görüşülebileceği,

-Herhangi bir birliğe ortak olmayan tarım satış kooperatiflerinin yönetim kurulunca belirlenecek bir **SMMM** yahut bağımsız denetçiden denetim hizmeti alabileceği ve bu kişilerce tanzim edilecek raporların genel kurul toplantılarında ortakların bilgisine sunulabileceği,

anlaşılmaktadır.

III - Örnek Anasözleşmelerin Durumu

Tarım satış kooperatif ve birlikleri Ticaret Bakanlığınca hazırlanan örnek ana sözleşmelere intibak etmekle yükümlüdür. **(4572 Sayı Kanun Md.7)**

Bu kapsamda 08/04/2014 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Tebliğ ile tarım satış kooperatif ve birliklerinin denetimle ilgili hükümlere göre yeniden şekillenen örnek ana sözleşmelere intibakı sağlanmıştır.⁷

Ana sözleşmelerin denetim ile ilgili mevcut hükümlerinde, tarım satış kooperatiflerinin 6102 sayılı Kanunun 397 nci maddesinin beşinci fıkrası hükmü gereğince çıkarılan yönetmelik hükümlerine göre denetleneceği belirtilmiştir.

Birliklerin ise Bakanlıkça ortak sayısı ve ciro gibi kıstaslar dikkate alınarak belirlenen ölçütlere

5) <http://koop.ticaret.gov.tr/data/546f37eaf2937007145da6f8/GENELGE%20N0%202013%207.pdf>

6) [http://koop.ticaret.gov.tr/data/5a5f2eb2ddee7d1fa8b58749/Denetim%20Genelgesi%202018-1%20\(003\).pdf](http://koop.ticaret.gov.tr/data/5a5f2eb2ddee7d1fa8b58749/Denetim%20Genelgesi%202018-1%20(003).pdf)

7) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/04/20140408-7.htm>

sahip ise bağımsız denetime tabi olacağı; bu ölçütleri taşıyor ise yönetmelik hükümlerine göre denetleneceği ifade edilmiştir.⁸

Ancak bir önceki bölümde de izah ettiğimiz üzere bahsi geçen yönetmelik henüz yayımlanmadığından bu kurumların denetimi belirtilen yönetmelik kapsamında yerine getirilememiş ve denetim konusundaki bu boşluk Ticaret Bakanlığı'nca kurum genelgeleri ile doldurulmaya çalışılmıştır.

IV - Sonuç

Üretici ortaklarına uygun şartlarda girdi temin etme, ürettikleri ürünleri değerlendirme ve ihtiyacı olan finansmanı sağlamak amacıyla faaliyet gösteren tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin denetimi 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun denetimle ilgili düzenlemelerine paralel olarak değişmiştir.

Hali hazırda yürürlükte olan mevzuata göre bağımsız denetim ölçütlerini taşıyan Birlikler bağımsız denetime tabi olacak, bağımsız denetim ölçütleri dışında kalan birlikler isteğe bağlı olarak bağımsız denetim yaptırabilecektir.

Tarım satış kooperatifleri ise bağımsız denetim kapsamı dışında kalacak, birliğe ortak tarım satış kooperatifleri bağlı oldukları birlik çalışanlarından oluşan bir komisyon yahut kooperatif kayıtlarını tutmayan bir **SMMM** veya bağımsız denetçi tarafından denetlenecektir.

Bu arada 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda zikredilen denetim yönetmeliğinin hazırlanarak yürürlüğe girmesi halinde ise bağımsız denetim kapsamı dışındaki birlikler ile tarım satış kooperatifleri bahsi geçen yönetmelik hükümlerine göre denetlenecektir.

Kaynakça:

1-T.C. Yasalar (4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu)

2- Bağımsız Denetime Tabi Olacak Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin Belirlenmesine Dair Tebliğ ile Ticaret Bakanlığı Genelgeleri

8) <https://koop.ticaret.gov.tr/bilgi-bankasi/ornek-anasozlesmeler/bakanlikca-kurulus-izni-verilen-kooperatif-ve-ust-kuruluslari-ornek-anasozlesmeleri>

ENDONEZYA KOOPERATİFÇİLİĞİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Vedat SADİOĞLU*

Giriş

Endonezya'da kooperatiflerin oluşması ve gelişmesi insan, para, sosyal sermaye, bilgi ve ekonomik altyapıdan etkilendiğini göstermektedir.

Endonezya'nın gelecekteki ekonomik büyümesi, hızla büyüyen şirketlerden daha az rekabetçi olan kooperatiflerin varlığından kesinlikle etkilenecektir.

Bunun nedeni, insan, para ve bilgi sermayesinin, kooperatifin Endonezya ekonomisinin can damarı olması nedeniyle, iyi amaçlara dayanan kooperatifleri yönetme temeli olmasıdır.

Yalnızca rekabet ruhuna dayanan ekonomik yaşam düzeninde, çiftçiler, balıkçılar, işçiler gibi zayıf alt grupların çoğu, diğer güçlü gruplarla rekabet ettiklerinden dolayı ilerleme akışı biraz aksamaktadır.

Bu nedenle, Endonezya halkının çoğunluğunu oluşturan köy ve kentteki zayıf insanlar grubu, aktif bir şekilde katılımları ve kendilerini geliştirmeleri için daha geniş bir fırsat verilmesi gereken kooperatifler aracılığıyla bu ilerlemeyi yakalamaya çalışmaktadırlar.

Çünkü Endonezya kooperatifçiliği, 1945 yılında yayınlanan;

“Kooperatif; insanların sosyo-ekonomik örgütü, insanlardan oluşan veya ortak bir işletme olarak ekonomik düzeni oluşturan ortak tüzel kişilerin akrabalık ilkesine dayanmaktadır.”
(Madde-33) ilkesinden güç almaktadır.

*Araştırmacı Yazar (vsadioglu1960@hotmail.com)

Endonezya'daki kooperatifler, ticari işletme kökenli değildir. Endonezya'da bu, 1945 Anayasasının 33. Maddesinde, '**Ulusal Ekonomik Sistem**' olarak belirtilmiştir. Böylece çeşitli ticaret kuralları ile yeni kooperatifler doğmuştur.

Bunun için özel bir bakanlık bile kuruldu; "**Devlet Kooperatifleri ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Bakanlığı**". Bu bakanlık, kooperatiflerin ülkedeki gelişimini desteklemeye başladı.

Yukarıda, 33. maddede belirtildiği gibi kooperatif, "**akrabalık ilkesine dayanan ortak bir girişim**" olarak düzenlendi.

Bu aynı zamanda, üretim dallarının geçimini ve devlet için önemli olan insanların geçimini etkileyen ülke tarafından da kontrol edilmelerini sağladı.

Toprak, su ve doğal kaynaklar devlet tarafından kontrol edildi ve halkın refahı için kullanılmaya başlandı.

Resim 1: Devlet Kooperatifleri ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Bakanlığı Binası (Jakarta)

Endonezya'da Kooperatifçiliğin Tarihçesi

Dünyada kooperatiflerin faaliyetleri ve kooperatif organizasyonları başlangıçta İngiltere'de ortaya çıktı. Kooperatifin misyonu; kendi problem güçlerini harekete geçirerek işçilere ve köylülere ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmamaları için yardım etmektir. Fransa'da daha sonra, ezilen bir işçi hareketi başladı.

19. yüzyıl boyunca kapitalist işletmelerden ziyade, kapitalist güçlerin alternatif kooperatif birliği ekonomisinin kurulması nihai amacıyla insanlar bir araya geldi.

Daha sonra bu kooperatif fikri **ABD** ve dünyadaki diğer ülkelere yayıldı. 20. yüzyılın başlarında Endonezya'da da yeni kooperatifler ortaya çıkmaya başladı.

Endonezya'da kooperatifçilik hareketi, ilk olarak 1886 tarihinde tefecilikle mücadele etmek amacıyla '**Raiffeisen Kredi Kooperatifi**' modeline benzer Hulp ve Spaarbank'ın kurulmasıyla ortaya çıkmıştır.

Kooperatifçilik çalışmalarının ülkenin eğitim seviyesini, ekonomisini ve milli duygularını geliştirdiğini düşünen Endonezya halkı, dağınık halde bulunan tüm kooperatifleri, 12 Temmuz 1947’de bir araya getirmiştir.

Resim 2: Hulp ve Spaarbank’ın 1895 yılındaki binası
(Günümüzde müze olarak kullanılmaktadır.)

Java, Sumatra, Kalimantan, ve Sulawesi adalarından toplam 500 temsilcinin katıldığı ilk ‘Endonezya Kooperatifçilik Kongresi’ gerçekleştirilmiştir.

Kongrede alınan önemli kararlardan biri, günümüzde Endonezya Kooperatifçilik Konseyi ‘**DEKOPIN**’ olarak bilinen Endonezya Kooperatifleri Merkez Örgütü ‘**SOKRI**’nin kurulması olmuştur.

1958 yılından beri Uluslararası Kooperatifler Birliği’ne (**ICA**) üye olan **DEKOPIN**, hükümetle işbirliği kurarak kooperatifçiliğin gelişmesine, ülke ekonomisinin büyümesine, yoksulluğun azaltılmasına, eğitim ve teknoloji gibi pek çok alanda ilerleme sağlanmasına önemli katkılarda bulunmuştur.

35 milli kooperatifler federasyonunu ve 33 il kooperatif konseyini temsil eden **DEKOPIN**, 11 yönetim kurulu üyesi tarafından yönetilmektedir.

Kooperatif eğitimi, kadın kooperatifleri, kooperatiflerin iş dünyası, gençlik kooperatifleri, danışmanlık hizmetleri ve kooperatif bilgi merkezi gibi alanlarda işlemleri yürüten 6 farklı organı bulunmaktadır

2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre, Endonezya’da **DEKOPIN**’e bağlı 30,849,913 ortak ile 188,181 kooperatif bulunmaktadır. Kooperatiflerin toplam cirosu ise 95,062,402 Endonezya Rupiahı’dır. (1 Amerikan Doları = 12,762 Endonezya Rupiahı)

Resim 3: Endonezya Kooperatifçilik Konseyi (**DEKOPIN**) Logosu

Endonezya’da Kooperatiflerin Durumu

Endonezya’da bulunan kooperatifler, ‘*Kooperatifçilik ve Küçük ve Orta Ölçekli Girişimler Bakanlığı*’na bağlıdır. Hükümet, kooperatifçilik yasasına dayanarak kooperatiflerle ilgili düzenlemeleri koordine etmek, kooperatiflerin işlerini kolaylaştırmak, kooperatiflerin tescilini desteklemekle görevlidir. Endonezya’da kooperatifçiliğin üç katlı bir yapısı bulunmaktadır:

1. En az iki ilde ortağı bulunanlar **DEKOPIN** ortağı olurlar.
2. Bir ilde veya birden fazla belediyede ortağı bulunan kooperatifler **DEKOPINWILL** (Belediye Kooperatif Konseyi) ortağı olurlar.

Resim 4: Endonezya, Güneydoğu Asya’da yer alan bir adalar ülkesidir. Nüfusunun çoğunluğu (%87) Müslümandır.

3. Bir belediyede ortak olan kooperatifler ise **DEKOPINDA** ortağı olurlar.

Endonezya kooperatifleri incelendiğinde üretim, sağlık, işçi, kredi, tüketim, barınma, bankacılık, sağlık, sigorta, kadın ve gençlik kooperatifleri gibi pek çok türde kooperatiflerin bulunduğu gözlemlenmektedir.

Ancak bunlar arasında en aktif olanı, pek çok Asya ülkesinde olduğu gibi kredi kooperatifleridir. Kredi kooperatiflerine, 1972 yılında kurulan ve 194 ortağı bulunan, '**Endonezya Kredi Kooperatifi**' (**BORROMEUS**) örnek olarak gösterilebilir.

Ortaklarının refah seviyelerini artırmayı amaçlayan ve daha çok ev kredileri veren kredi kooperatifine ortakları fon sağlamaktadır.

Endonezya'daki kamu çalışanlarının oluşturduğu bir örgüt olan '**Kamu Çalışanları Kooperatifi Milli Federasyonu**' (**IKP-RI**) ise, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bir kooperatiftir. 10,400 birim kooperatifi ve 1,828,739 bireysel ortaktan oluşan Federasyonun 26 il örgütü bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra kredi, otel ve perakende ticaret sektörlerinde de çalışmalar yürütmektedir. Kooperatiflerin karşılaştığı sorunlara çözümler bulmak, kooperatif farkındalığını artırmak ve profesyonel yönetim anlayışını kazandırmak amacıyla 1995 yılında kurulan '**Kooperatif Eğitimi ve Öğretimi Enstitüsü**' (**LAPENKOP**), Endonezya kooperatifçiliğinin gelişmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Yönetim kurulu üyelerini ve kooperatif çalışanlarını eğitip, hükümet ve sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içerisinde çalışmaktadır. Şu anda İsveç Kooperatif Merkezi (**SCC**) ile birlikte yürütmekte olduğu projelerden birisi olan "**Alış-veriş Kooperatifi Projesi**", **DEKOPIN**'e bağlı kooperatif ortaklarını desteklemek üzerinedir. Hali hazırda 8 alışveriş mağazası bulunmaktadır. Kredi kooperatifleri ve kadın kooperatifleri de bu projenin ortakları arasındadır. *Endonezya Milletler*

Yıllar	Faal	Toplam%	Faal değil	Toplam%	GnToplam	Üye	Yönetici	Çalışan
2013	143,117	% 70	60,584	% 30	203,701	35258,176	35,063	438,541
2014	147,249	% 70	62,239	% 30	209,488	36,443,953	36,615	530,830
Artış	% 2,89		% 2,73		% 2,84	% 3,36	% 4,43	% 21,04

Tablo: Endonezya'da 2013-2014 Yıllarındaki Kooperatif Sayıları
(Kaynak: Kooperatifler ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Bakanlığı -2015)

Topluluğu Kooperatifi' (**KOPERASI SEJAHTERA BERSAMA**) ise 2004 tarihinde kurulmuştur. 2011 yılındaki verilere göre, 30,000 ortağı bulunmaktadır.

Ortakların memnuniyetini sağlamak en önemli önceliğidir. 2010 yılında ortakların ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla perakende ticarete başlamıştır. 700 çalışanı ile birlikte Batı Java'da 87 mağazası bulunmaktadır.

Mağazalar, yaklaşık olarak 100 ile 150 m2 arasında olup, ortalama 5,000 adet ürün bulundurmaktadır. Küçük veya orta ölçekli girişimcilerle ortaklık kurup perakende kanallarıyla ürünlerini satmak ve satış için yeni yerler kiralamak da kooperatifin hedefleri arasında yer almaktadır.

Günümüzde, Endonezya'da kooperatiflere üye olanların sayısı 35 milyon kadardır. Endonezya'daki kooperatif sayısı şu anda 147,000'dir.

Kooperatif için toplam reformlar yapılmaktadır. Bugün hükümetin kooperatifler için yaptığı üç çalışma vardır:

1. Rehabilitasyon (iyileştirme): Öncelikle elektronik veri tabanları aracılığıyla aktif olan ulusal kooperatiflerde veri tabanının veya veri toplamının iyileştirilmesi.

2. Yeniden Yönlendirme: Mevcut kooperatiflerin kalitesine odaklanma. *(Böylece kooperatif sayısında çok az sayıda kooperatif bulunmaz, ancak her yıl üye sayısının yanı sıra kalite kooperatifleri de bulunur. Kooperatiflerin işbirliği ile yaşamaya devam etmesi beklenir.)*

3. Kalite: Bölgedeki hükümetlerle işbirliği içinde ortak gelişme. Kurumların güçlendirilmesi ve kooperatif yönetimleri ile yapılacak çalışma.

Resim 5: Endonezya'da çay tarımında örnek bir işbirliği; "Etik Çay Ortaklığı"

Sonuç

Endonezya'da kooperatifler sadece ekonomik büyüme için değil, aynı zamanda toplumdaki refah dağılımı için yararlı olarak görülmektedir. Ülkede büyümenin artabileceği, ancak eğer kooperatif iyi yönetilmezse, iyi bir refah dağılımı süreci elde edilemeyeceği düşüncesi vardır.

Endonezya'da kooperatifler; serbest bırakma, sıralama kolaylığı ve iş yapma sıralamasında çok önemli hale geldiler. Endonezya bugün kooperatifçilikte üst sıralara doğru yükseldi.

Burada merkezi hükümet, bölgedeki hükümetlerle işbirliği yaparak; birlik, altyapı, turizm, enerji ve denizlerde kooperatiflere kolaylıklar sağladı.

Kooperatifleşmeyle ekonomik büyüme ve istihdamın artacağı böylece, yoksulluk ve işsizlik miktarını azaltacağı öngörülmektedir. Endonezya yönetim, üretim ve insan kaynakları sorunlarını hızla çözmeye çalışmaktadır.

Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülke liderleri ile Avrupa Birliği temsiliyetini bir araya getiren bir oluşum olan G20'de Endonezya da yer almaktadır.

Resim 6: Endonezya Kooperatifler Bakanı'nın, 69.Kooperatifçilik Gününde 'Batı Java Kooperatifler Zirvesi'ndeki Konuşması -2016

Kaynakça

- <http://ica-ap.coop/sites/ica-ap.coop/files/DEKOPIN-Indonesia>(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- <http://koop.gtb.gov.tr/data/G20/kitapcik>(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- https://jccu.coop/eng/public/pdf/asia_2012_04.pdf(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- https://www.ersj.eu/dmdocuments/2018_XXI_2_47.pdf(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- https://www.researchgate.net/publication/307599134_cooperatives_in_Indonesia_Recent_Conditions_and_Challenges(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- http://ap.ftc.agnet.org/ap_db.php?id=795(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- <https://jabarprov.go.id/En/index.php/news/1521/2016/08/03/The-Minister-of-Cooperaive-Three-Cooperatives-Total-Reforms-in-Indonesia>(Erişim Tarihi:13.06.2019).
- <https://dolar.tlcur.com/endonezya-rupisi>(Erişim Tarihi:15.06.2019).
- <https://econpapers.repec.org/article/ersjournl>(Erişim Tarihi:23.06.2019).
- <https://www.researchgate.net/figure/Number-of-Cooperatives-in-Indonesia-2013-2014>(Erişim Tarihi:04.07.2019).

CİNSEL İSTİSMAR MAĞDURU ÇOCUKLARLA ÇALIŞAN MESLEK ELEMANLARININ SOSYAL YAŞAMLARININ ETKİLENME DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Zeliha KALAY*

Giriş

Çocuğa yönelik cinsel istismar günümüzde birçok çocuğun maruz kaldığı, fiziksel, uzun dönemli psikolojik ve sosyal etkileri olan bir insan hakkı ve çocuk hakkı ihlalidir. Çocuğun cinsel istismarı daha izole, nadir rastlanan uzaktaki bir gerçek olmasından ziyade; kişisel, ailesel, sosyal ve kültürel faktörleri içinde barındıran daha karmaşık ve evrensel bir problemdir.

Çocuklarda cinsel istismar önemli bir halk sağlığı sorunudur ve uzun dönem olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Uzun dönemde gözlenen olumsuz sonuçlar için tek bir sendrom yoktur, ancak cinsel istismar bir grup bozukluk için risk etmeni olarak kabul edilmektedir.

Kaygı bozuklukları cinsel istismara uğrayan çocuklarda kısa süre içinde ortaya çıkabilmektedir. Uyku bozuklukları, kabuslar, fobiler, bedensel yakınmalar ve korku tepkileri yüksek kaygı düzeyinin kliniğe yansması olarak gözlenmektedir.

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, ikincil enürezis ve enkoprezis cinsel istismar kurbanlarında daha sık ortaya çıkmaktadır. Disosiasyon, ruhsal travmaya karşı ilkel bir savunma olarak kabul edilmektedir. İstismarın erken döneminde, amnezi, aşırı fantezi kurma, trans benzeri durumlar ve uyurgezerlik ortaya çıkabilmektedir. Bu çocuklarda konversiyon tepkilerine de yüksek oranda rastlanılmaktadır.

Cinsel istismar yaşamış çocuklarda yüksek oranda depresyon gözlenmekte ve kurbanın benlik saygısı ciddi hasara uğramaktadır. Bu çocuklarda intihar düşünceleri ve girişimleri sık görülmektedir. Erişkin yaşta başlayan majör depresyon, çocuklukta cinsel istismarla ilişkili bulunmuştur. Öfke tepkileri, zayıf dürtü kontrolü, karşı olma, karşı gelme bozukluğu cinsel istismara uğramış çocuklarda gözlenebilmektedir. Kişiler arası ilişki kurma ve sosyal ilişkileri sürdürebilme becerisi, cinsel istismardan olumsuz olarak etkilenmektedir.

Bu kişilerin ya ilişki kurmaktan kaçındıkları ya da aşırı yakınlık gereksinimi duyup çok sayıda, fazla beklentili ve kontrol edici ilişki kurdukları gözlenmektedir. Her iki tip ilişki de işlevsellikten uzak

**Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,
zelihakalay93@gmail.com*

olmakta ve genellikle yalnızlıkla sonlanmaktadır. Yüksek riskli cinsel eylemler, cinsel istismara uğramış insanlarda daha sık görülmektedir. Cinsel taciz öyküsü olan kadınlarda daha erken başlangıçlı cinsel yaşam, daha fazla oranda ergenlik çağında gebe kalma, birden fazla cinsel eş, korunmasız cinsel ilişki ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların sıklığında artma saptanmıştır. Ayrıca, cinsel istismar öyküsü olan çocukların daha fazla cinsel saldırıda bulunduğu da bildirilmektedir (**Taner & Gökler, 2004**).

Çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında müdahalenin bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşım ile yürütülmesi, mağdurun en az zararlı olayı atlatması ve mağduriyetinin giderilmesi açısından önem taşımaktadır. Burada ifade edilen bütüncül yaklaşım ile çocuğu, çocuğun ailesini, okulunu ve sosyal çevresini de kapsayan bir planlama ve uygulamayı kapsamaktadır. Multidisipliner yaklaşım ile çocuğun ihtiyaç duyabileceği hizmetleri ve tedavi olanaklarını farklı meslek gruplarının birlikte değerlendirmesi ve böylece geniş perspektiften sorunun ele alınıp çözülmesine imkan sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca çocuk cinsel istismarı birçok ülkenin yasalarına göre suç olarak kabul edilmekte ve soruşturmalara konu olmaktadır.

Soruşturma ve yargılama sürecinde çocukların tekrarlanan ifade verme süreçleri çocuklara ve ailelerine her defasında yenilenen stres kaynağı olmaktadır. Bu sebeplerden ötürü bütüncül ve multidisipliner yaklaşımı temel alan, ilki ABD’de kurulan Çocuk İzlem Merkezleri ülkemizde de uygulamaya konulmuştur. 28431 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2012/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Sağlık Bakanlığı bünyesinde yasal çerçevesi oluşturulan bu merkezlerde, Cumhuriyet Savcılıkları, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, Adli Tıp Kurumu ve Barolar birliği paydaş kurumlardır. Bu birimlerde çocuk istismarına farklı meslek grupları ile hızlı müdahale etme ve çocuğun adli süreçte tekrarlanan travmatizasyonun önüne geçilmesi amaçlanmıştır. Bu birimlerde çalışan meslek elemanları; sosyal çalışmacılar, çocuk gelişimciler, psikologlar, sağlık çalışanları, emniyet görevlileridir.

Çocuk İzlem Merkezleri ile birlikte adliyeler, sağlık kuruluşları, çocuk yuvaları vb. birçok resmi kuruluştaki ve sivil toplum örgütünde meslek elemanları çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile sık karşılaşmaktadır. Bu meslek gruplarında tükenmişlik, şefkat yorgunluğu gibi çeşitli psikosozal yönden sorunlar oluşabilmektedir.

Bu araştırmanın amacı cinsel istismara uğrayan çocuklarla çalışma yürüten meslek elemanlarının, bu çocuklarla çalışmaları sonucunda sosyal yaşamlarındaki değişiklikleri, etkileri incelemektir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, bir problemin veya konunun tanımlanması ve durum ile bağlantılı mekanizmaların, sistemlerin keşfedilmesi gerektiğinde kullanılan, insanı ve ilişkilerini odağa alan bir araştırma sürecidir. Nitel araştırma, pozitivist yaklaşımdan farklı olarak özne merkezlidir ve duruma özgüllüğü temel alan yorumlayıcı sosyal bilim anlayışına dayanmaktadır (**Baş & Akturan, 2017, s. 113**).

Araştırmanın konusu cinsel istismara uğramış çocuklarla çalışan meslek elemanlarının sosyal yaşamlarının etkilenme düzeyleri olduğu için, bu durumları kendilerinin ifadeleri ile ortaya konmasının, araştırılan konuyu daha net ortaya koyacağı düşünülmüştür. Karabük Çocuk İzlem Merkezinde görev yapan 3 psikolog, 1 sosyal çalışmacı ve 1 çocuk gelişimci olmak üzere 5 meslek elemanı ile görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmeler, yaklaşık 30 dakikalık görüşmeler ile gerçekleştirilmiştir.

Görüşmecilere araştırma hakkında bilgi verilmiş ve onamları alınmıştır. Sorular önceden belirli bir düzen içerisinde hazırlanmış olsa da görüşmenin akışına göre soruların sorulmasında esneklik

sağlanmıştır. Görüşmelerde alınan cevaplar not edilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler görüşme bitiminde raporlaştırılmıştır. Görüşmeler 1-30 Nisan 2019 tarihi içerisinde Karabük'te gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılanlar G1, G2... şeklinde kodlanmıştır.

Veriler araştırmacı tarafından, araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmeler mekaniklikten uzak, görüşmecinin kişisel görüş ve duygularının kökenlerine inmesini sağlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Sorular görüşmecileri yönlendirmeyecek şekilde açık uçlu olarak ve kategoriler halinde düzenlenmiştir. Görüşmecilere;

- *Cinsel istismar mağduru çocuk ile çalışmak sizi nasıl etkiliyor?*
- *Cinsel istismar mağduru çocuk ile çalışmak sosyal yaşamınızı nasıl etkiledi?*
- *Cinsel istismar mağduru çocuk ile çalışmak aile ilişkilerinizi nasıl etkiledi?*
- *Cinsel istismar mağduru çocuk ile çalışmak çevrenizdeki çocuklar ile olan ilişkinizi nasıl etkiledi?*
- *Baş etmek için neler yapıyorsunuz?*

soruları sorulmuştur. Devamında soruları ayrıntılandırılmaya dönük sorularla detaylar alınmıştır.

Verilerin analizi ve yorumlanmasında betimleyici analizden yararlanılmıştır. Betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önce belirlenen kavramsal çerçeveye ya da temalara göre düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunulmasıdır.

Betimsel analizde, görüşme yapılan ya da gözlenen bireylerin ifadelerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak için doğrudan alıntılara daha fazla yer verilir ve özetlenen, yorumlanan veriler düzenlemeye tabi tutulur.

Bulgular ve Tartışma

Çocuğun bir kişi tarafından cinsel doyum için zorla veya ikna edilerek kullanılması ya da başkasının bu amaçla çocuğu kullanmasına izin verilmesidir. Başka bir deyişle “*çocuk ve erişkin arasındaki temas ve ilişki, o erişkinin veya başka birinin seksüel stimülasyonu için kullanılmışsa, çocuğun cinsel istismara uğradığı kabul edilir.*” Tecavüz, ensest, çocuk pornografisi, teşhircilik, cinselliği kışkırtan konuşmalar, pornografik film seyrettirme, cinsel organları okşama, oral sekse kadar değişen eylemler cinsel istismar spektrumu içindedir (**Tıraşçı & Gören, 2007**).

Çoğu zaman cinsel tacizin fiziksel belirtileri yoktur. Ancak bazı durumlarda doktorlar tarafından muayenede bir takım belirtiler bulunabilir. Cinsel tacize uğramış çocuklarda aşağıdaki belirtiler ortaya çıkabilir (**Altınbaş & Kocatürk**):

- *Cinsellik veya seks konularına anormal ilgi gösterme veya tamamen ilgisiz kalma.*
- *Uyku sorunları veya kâbus görme.*
- *Depresyon veya aile fertlerinden/arkadaşlarından uzaklaşma.*
- *Vücutlarının kirliliği veya cinsel organları bölgesinde bir sorun olduğu gibi düşüncelere sahip olma.*
- *Okula gitmeyi istememe.*

- *Normalin dışında yaramazlık yapma / söz dinlememe.*
- *Yaptığı çizimlerde, oynadığı oyunlarda cinsel tacizi andıran resimler/oyunlar.*
- *Anormal bir şekilde agresif olma.*

Aile İçi Cinsel İstismar (Ensest); Çocuklara cinsel istismarın en önemli nedenlerinden biri yetişkinlerin cinsel tatminsizliğidir. Erişkinlerin cinsel anlamda kendilerini yeterince doyuramamış olmalarının ve bastırılmış cinselliğin çocuk istismarındaki rolü büyüktür.

Özellikle kırsal bölgelerde kalabalık aileler aynı odada uyuyabilmekte, yani anne, baba, amca, dayı gibi akrabalar çocuklarla aynı odada yatabilmektedir. Bu da cinselliğin ulu orta yapılmasına neden olabilir ve bir mahremiyet boşluğu yaşanabilir.

Ensest konusunda düşünülen risk faktörleri (*ensestin olabileceğini düşündüren belirtiler*) ise (**Altınbaş & Kocatürk**);

- *Alkolik baba*
- *Alışılmışın dışında şüpheli ya da bağınaz baba*
- *Otoriter baba*
- *Annenin olmayışı ya da ailede koruyucu güç olmayı beceremeyen anne*
- *Annenin ev işlerini yapan ve anne rolünü oynayan kız çocuğu*
- *Anne babanın bitmiş ya da sorunlu cinsel yaşantılarının olması*
- *Babanın kendi kontrolünü sınırlayan faktörler; madde bağımlılığı, psikopatoji, sınırlı zeka*
- *Küçük kızda aniden gelişen baştan çıkarıcı tavırların varlığı*
- *Çocuğun insanlara yakın ilişki kurmasına izin verilmemesi*
- *Anne babanın yabancılara karşı düşmanca, paranoid tutum içine girmesi*
- *Anne veya babanın ya da her ikisinin ailesinde daha önce ensest ilişkinin varlığı*
- *Babanın puberte döneminde kızına karşı aşırı kıskançlık göstermesi.*

Cinsel istismarın tanınmasında fizik muayene önemli bir rol oynamaktadır. Ancak tek başına nadiren tanı koydurucudur. Çünkü olay okşama veya oral temas şeklinde olabilir ve istismar herhangi bir fiziksel bulguya yol açmayabilir. Çocukluk çağı cinsel istismarları çoğu zaman hiç kimseye söylenmez. Çoğunlukla günahından dolayı cezalandırılacağı ya da terk edileceğine dair korku yaşanır, utanç ve suçluluk duyguları ile bu şiddet saklanır. Ancak çocuk, cinsel istismar sırasında fiziksel olarak zarar görmüşse ortaya çıkar.

Cinsel tacize uğrayan çocuklar sıklıkla birine açılmakta çekingen davranırlar. Bazen kendileri yerine bir başka çocuktan söz ederler. Çocukta davranış değişikliği tacizin diğer bir ifade biçimidir. Çocuklar genellikle spesifik stres uyarılarına nonspesifik yanıt verirler. Nörotik davranış değişiklikleri ya da davranış bozukluğu olabilir. 0-3 yaş arası çocuklarda yeme ve uyku bozuklukları, yabancılardan korkma ve yaşına uygun olmayan cinsel oyunda bulunma görülebilir. 3 -6 yaş arası çocuklarda bebek gibi konuşma, içe çekilme, birine yapışma, enürezis, enkoprezis, yeme ve uyku bozuklukları, agresyon, boyun eğme davranışı, sık ve devamlı cinsel oyun, mastürbasyon

gözlenebilir. İstismarın fark edilmesi çoğu zaman tesadüfidir. Çocukta anormal davranışların fark edilmesi, çocuğun fiziksel bir yaralanma sebebiyle doktora getirilmesi, daha nadir olarak çocuğun üçüncü bir şahsa bunun hakkında bir şeyler söylemesi veya hamilelik sonucu ortaya çıkabilir.

Bu nedenle çocukların, cinsel istismarı tanımlama veya gösterme yeteneğinde olduklarına inanılmalı ve ciddiye alınmalıdır. Çünkü çocuklar, böyle bir hikâye uydurmak için gereken entelektüel ve cinsel deneyime sahip değildir (*Ovayolu, Uçan, & Serindağ, 2007*).

Mesleki yaşamında cinsel istismar mağduru çocuk vakaları ile çalışan meslek elemanlarında, sosyal hayatındaki bireylerin davranışlarına yönelik algılamalarında değişimler yaşadığı görülmüştür.

Bunların en belirgin sebepleri olarak ise yoğun iş yükü, stres, duygusal ve sosyal desteğin az olması düşünülebilir. Bu gibi etkenler meslek elemanlarının iş dışındaki vakitlerinde de mesleki etkilerin davranışlarını etkilediğini göstermiş ve bazı meslek elemanları şüpheli ve sorgulayıcı tutumlarında artış olduğunu ifade etmişlerdir;

“Dışarıda bir çocuk gördüğümde, abartılı cinsel davranışlarını fark edersem hemen aklıma geliyor, acaba bu çocukta istismar mağduru mudur diyorum. Ya da karşılaştığım vakalarda bunun altında da cinsel istismar var mıdır diye sorgular oldum.”(G3)

“Çocukların çevreleriyle olan ilişkilerinde daha fazla gözlemci oldum. Çevresindeki insanlar acaba istismarcı mı diye daha çok bakmaya başladım.”(G2)

“Daha iyi gözlemci oluyorsunuz. Ayırıcı özellikleri fark ediyorsunuz. Üzgün çocuğu fark ediyorsunuz.”(G1)

Çocuk ile ilgili birimlerde çalışan meslek elemanlarının, travmatik ve acı verici durumlarla karşılaşmaları sıklıkla rastlanan bir durumdur. Bu gibi durumların süreleri ve şiddeti çalışma veriminde düşüşe, iş görme kapasitelerinde azalmaya, moral açıdan zayıflamaya neden olduğu bilinmektedir. Cinsel istismar deneyimi yaşamış müracaatçılarla çalışan meslek grupları genelde inkar, öfke, keder ve depresyon yaşadıklarını belirtmişlerdir. Meslek elemanlarına cinsel istismara maruz kalmış çocuklarla çalışma sürecinizle birlikte, kendilerini nasıl etkilediği sorulduğunda enerji ve motivasyon kaybı, psikolojik sıkıntılar yaşadıklarından bahsetmişlerdir;

“Kötü ve gergin hissettiriyor. Kaygı içersinde oluyorum.”(G2)

“Bu tarz yerlerde çok uzun çalışmak bir yandan da siz farkında olmasanız da psikolojinizi etkiler. Burası enerjinizi öyle bir emiyor ki eve gidince bir an önce kendi kendinize kalmak, uyumak istiyorsunuz.” (G4)

“Olumsuz etkiliyor. Kaygı seviyemin yükseldiğini düşünüyorum.”(G1)

“Mesleki anlamda yeterince doyuma ulaşmamama neden oldu. Kendimi sorguladığım dönemler çok oldu.”(G3)

Meslek elemanlarına çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile çalışmaya başladıktan sonra, özellikle çocuğunuzla ve çevrenizdeki çocuklarla olan ilişkinizde nasıl bir değişim olduğu sorulduğunda; günlük hayatta çok sık karşılaşılmayan bu tür tehlikelere karşı farkındalığın arttığını, bunun sonucu olarak da özellikle çocukları ve onun ilişkilerine bakış açılarında değişimler olduğundan bahsetmişlerdir. Daha korumacı ve tedirgin oldukları ifade etmişlerdir. Bazı görüşmeciler çocuğun diğer bireylerle olan ilişkilerine karşı, çok sorgulayıcı ve uyarıcı olduklarını ifade etmişlerdir. Özellikle çocuğa uzaktan ve yakından gelebilecek tehlikelere karşı bazı önlemler ve düzenlemeler yapma ihtiyacı içine girdikleri görülmüştür. Mesleki tecrübenin ve çalışma

ilkelerinin insanların davranışlarını etkilemesi sonucunda sosyal hayatlarında karşılaştıkları çocukları daha ayrıntılı inceledikleri, özellikle istismar belirtilerini çocuklarda araştırdıkları ortaya çıkmıştır;

“Yeğenlerime karşı daha gözlemciyim. Sürekli uyarılarda bulunuyorum. Birinin kucağına oturduğunu görsem “Canım öyle oturma lütfen.” Diyorum mesela.” (G1)

“Çevremdeki çocuklara, kendi yeğenlerime, burada çalışan arkadaşlarımızın çocuklarına bakış açım değişti. Alışveriş merkezinde bile çocuk gördüğümde artık daha farklı bir gözle bakıyorum.”(G4)

“Daha dikkatli oluyorsun. Sağa sola bırakırken her şeyi düşünüyorsun. Acaba bir şey olacak mı endişesi duyuyorsun.”(G5)

“Diğer çocuklar için de kendi çocuğumda hissettiğim şeyleri hissediyorum. Acaba bir şey olacak mı? Başlarına kötü bir şey gelmemesi için ne yapabiliriz? Bunları düşünüyorum.” (G3)

“Daha kaygılı oldum. Diğer çocuklara karşı da korumacı oldum. Yetişkinlere karşı güven duygum azaldı.”(G2)

Psikolojik ve sosyal açıdan ağır yükler getiren çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile baş etmek için neler yapıldığı ve bu alanlarda çalışırken hangi girişimlerin daha güçlü ve baş edebilir kıldığına bakılması konusu sorulduğunda çoğunlukla sosyal aktivitelere yönelme, unutmaya çalışmak için çabalama, iş dışında bu konulardan uzaklaşmaya çalışma gibi davranışların olduğu görülmüştür;

“Kampa gidiyorum. Doğa yürüyüşlerine gidiyorum. Sosyal aktivitelerimi artırıyorum.”(G5)

“Kendimi mutlu edecek hobiler bulmaya çalışıyorum. Bitkilerle uğraşıyorum. Spora gideyim diyorum.”(G1)

“Yardım isteğimde artış olduğunu hissediyorum. Sürekli birilerine yardım edeyim diyorum.”(G1)

“Valla geçenlerde boncuk falan aldım onlarla uğraşayım diye. İnsan bir şeyler istiyor yani. Ama işin içinde insan olsun istemiyorsun.”(G3)

“Daha çok meslektaş dayanışması var. Meslek arkadaşlarımızla konuşuyoruz, rahatlıyoruz.”(G4)

“Kendimi izole etmeye çalışıyorum. Vakaları düşünmemeye çalışıyorum.”(G2)

Sonuç Ve Öneriler

Cinsel istismar günümüzün önemli sorunlarından bir tanesidir. Birçok çocuk cinsel istismara maruz kalırken, sonuçları uzun dönemde devam etmektedir. Çocuğa yönelik cinsel istismar konusunda literatürde birçok çalışma vardır. Özellikle çocukluk dönemi cinsel istismar sıklığı araştıran çalışmalar mevcuttur, ancak sonuçları araştırma deseni, örneklem seçimi, kullanılan araçların farklılaşması sebebiyle birbirinden farklı sonuçlara ulaşabilmektedir. Ayrıca konunun toplum nezdinde örseleyici ve etiketleyici sonuçlarından ötürü birçok mağdur ve yakını gizleme eğilimindedir, bu da kesin rakamlara ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Çocuğa yönelik cinsel istismarın çok boyutlu bir sorun olması sebebiyle bu sorunla mücadelede disiplinler arası bir ekip çalışmasının gerekliliği üzerinde durulmalıdır.

Ülkemizde de 2010 yılından bu yana uygulanan Çocuk İzlem Merkezlerinde cinsel istismara maruz kalmış çocuklarla, profesyonel uygulamalar yürütülmektedir. Bu ağır travmatik vakalarla çalışan meslek elemanlarının etkilenmemesi düşünülemez. Bu çalışmada da çocuğa yönelik

cinsel istismar mağduru çocuk ile çalışan ekip üyelerinin sosyal yönden etkilenme deneyimleri araştırılmıştır. Araştırma bulguları kişisel etkilenme deneyimleri, kendi ya da yakınının çocukları ile olan ilişkilerine etkileri, sosyal hayata etkileri ve baş etme yöntemleri kapsamında incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre çocuğa yönelik cinsel istismar vakaları ile çalışan meslek elemanlarında tükenmişlik, yoğun kaygı ve travma sonrası stres bozukluğu belirtileri sıklıkla ifade edilmiştir. Bu alanda çalışmaya başlamaları ile eşleri ve çocukları ile olan ilişkilerinde daha şüpheli ve korumacı oldukları, çocuklarının yakın çevre ve akrabaları ile olan ilişkilerini daha yoğun şekilde gözlemledikleri ve müdahaleci oldukları görülmüştür.

Meslek elemanlarının meslektaşlarına ve yetişmekte olan sosyal hizmet öğrencilerine önerileri sorulduğunda ise vakaların psikolojik yükünün ağır olduğundan, kişisel sınırların ve yapabilirliklerin bilinmesinin, bu alan için önemli olduğundan bahsedilmiştir. Bu alanda çalışmada mesleki dayanışma ve eğitimin, vakaların travmatik etkilerinden kurtulma yönünde pozitif etkileri olduğu da vurgulanmıştır.

Bu alanda çalışan meslek elemanlarının vakaların travmatik etkileri göz önüne alındığında, kurumların kendi bünyelerinde mesleki eğitimi yaygınlaştırması ve teşvik edilmesi yönünde çabaları yoğunlaştırılmalıdır. Yıpranma tazminatı, kurum ve alan değişiminde öncelik gibi özlük haklarına yönelik düzenlemeler çabalar konusunda savunuculuk faaliyetleri yürütülebilir.

Kaynakça

- Altınbaş, A., & Kocatürk, A. (tarih yok). Çocuk İstismarı Nedir.
- Armağan, E. (2007). Çocuk İhmal ve İstismarı: Psikoz Tablosu Sergileyen Bir İstismar Olgusu. Yeni Symposium Journal .
- Baş, T., & Akturan, U. (2017). Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kara, B., Biçer, Ü., & Gökalp, A. S. (2004). Çocuk İstismarı. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi , 140-151.
- Keskin, G., & Çam, O. (2005). Çocuk Cinsel İstismarına Psikodinamik Hemşirelik Yaklaşımı. Yeni Symposium .
- Ovayolu, N., Uçan, Ö., & Serindağ, S. (2007). Çocuklarda Cinsel İstismar ve Etkileri. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi .
- Taner, Y., & Gökler, B. (2004). Çocuk İhmal ve istismarı: psikiyatrik yönleri . Hacettepe Tıp Dergisi , 82-86.
- Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmal. Dicle Tıp Dergisi , 70-74.
- Zoroğlu, S., Tüzün, Ü., Şar, V., & Özürk, M. (2001). Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları. Anadolu Psikiyatri Dergisi , 69-78.

ÜRGÜPLÜ GAZİ BEKİR ÇAVUŞ

Emrullah GÜNEY*

Balkanlarda vuruştı
Sırp, Arnavut, Bulgar, Makedon...
Osmanlının tebaasıydı onlar.
Rus silahıyla, İngiliz silahıyla, Fransız silahıyla
Donatılmışlardı tepeden tırnağa...
Düşman çoktu: Açlık, hastalık, dağların soğuğu...
Sonra Seferberlik...
Boğaz Harbi'nde Gelibolu'da...
Hemşehrilerinin şehid düştüğünü gördü...
Ve çekilip gittiğini düşman donanmasının...
Musul Cephesinde karşısında yine İngilizler vardı.
Döğüştü pir aşkına...
Pislik, hastalık, sıcak...
Kaç kez ölümün kıyısından döndü...
Sulh dediler bir gün; inanmadı.
Terhis edildi Ordu.
Bekir memleketine döndü...
Yayan yapıldak; aç susuz.
Gündüz sinip saklanarak ve yürüyerek geceleri...
Yerliler dişlerini kırıyor, karınlarını deşiyordu. Aradıkları altın...

* Prof. Dr. Emrullah Güney, emrullahgüney@gmail.com

Duydukları haberlerdi bunlar.
Sora sora Bağdat değil; Kayseri de bulunurmuş.
Hemşehrileriyle gördüklerinde karlı doruğunu Erciyes Baba'nın.
Ağladılar sevinçten. Sarıldılar birbirlerine.
Son gayret...Çizmenin altı gitmiş, derisi baldırına yapışmış...
Bekir'in ana babası ağladı. Kurban kestiler.
Silah altına alınmış arkadaşlarını soruştu:
Osman Galiçya'da kalmıştı.
Mehmet ile Ömer Sarıkamış'ta.
Hasan ile Ali Osman Filistin'de.
Haber gelmişti Ali'nin Kanal Harekatı'nda şehid diye.
Her şehid haberiyle yandı, kavruldu.
Kendi kuşağından gelen gazilerle buluşup dertleştiler.
Daha yorgunlukları geçmemişti ki,
Milli Mücadele sözünü duyar oldular.
Yunan Ordusu İzmir'e çıkmıştı.
Askerlik Şubesi Reisliği Seferberlik'ten dönenleri araştırıyordu.
Kendisi gitti Şube'ye Bekir.
Kaydını yaptılar; yeni urbalar, sağlam bir çizme verdiler debboydan.
Vedalaştı ana babasıyla.
Niğde üzerinden Konya...Dağ taş asker kaçağı dolu.
" Bir canım var verecek, ailem utanç yaşamasin !" diyordu Bekir.
Şehid olmağa hazır...

.....
İnönü'de vuruştı iki kez.
Mermi serpuşunu delip geçti.
Gediz Baskını'nda yenilgiyi yaşadı, parmağından yaralandı.
Sakarya'da kaç kez bozuldu cephelerimiz; O dayandı, kaçmadı, vuruştı.
Sevdirdi kendini Bekir. Onbaşı terfiyesi taktılar. Sonra çavuş.
" Gayserili Bekir" in namı aldı yürüdü.
Gözüpek...Ölüme gülerek gider, aldırılmaz, canını dişine takar, buyruk neyse yapar.
Mustafa Kemal Paşa, Meclis Reisi ve Başkumandan.
Binbir hain dolaşıyor ortalıkta. Korumak gerek.
Yalnız içimizdeki hainler de değil,
taa Hind diyarından-İngiliz altınlarıyla beslenmiş katiller, fedailer-
Nasıl korunacak Paşa ?
Başkumandanlık Muhafız Birliği sayesinde...
Kemal Paşa'nın gelişi gizli...Güzel gökçe gözleri dumanlı, endişeli.
Bu son şansı ulusun. Ya öleceğiz toptan, ya kurtulacağız.
Muhafızlarla bir toplantı .

" Evlatlarım! Vaziyet vahim...Yunan Ordusu'na mühimmat geliyor daimi olarak."

“ Cepaneleri hudutsuz. İngiliz silah fabrikaları Umum Harp bittikten sonra Yunan için çalışıyor.”

“ Mühimmat taşıyan trenleri durduramazsak vaziyet vahim. “

“ Paşam, emredin! Bir canımız var; sizin için, milletimiz için feda olsun !”

“ Evlatlarım neticede ölmek de var.”

“ Ölümü göze almışız biz Paşam. Emredin !”

“ Uşak ile Afyon arasındaki bir köprüyü havaya uçurursak, sevkiyat durur.”

“ Paşam bu çocuk oyunu bizim için.Tamamdır. Davranın yiğitler !”

Sakarya Melhame-i Kübrası öncesinde Tekalif-i Milliye çalışmalarıyla Ordumuza bağışlanmış dinamitler hazır...İstanbul'daki Müttefik Ordularının silah depolarından kaçırılmış, İnebolu kayıkçılarının cansiperane gayretleriyle kıyıya çıkarılmış; Kastamonu, Çankırı Ankara üzerinden Afyon cephesine ulaştırılmış dinamit lokumları...Bekir Çavuş kumandanının arkasınca yürür. Dinamit çubuklarını alır, okşar. Bunlar bir ordunun, bir ulusun özgür ve bağımsız yaşamasını sağlayacak patlayıcılarıdır. Sevinç içinde ilerlerler. Yüzlerini kara ocak isiyile boyarlar. Yunan Ordu birliklerinin arkasından dolanırlar. Gündüz dinlenirler, gece yürürler. Belerine bağladıkları bohçada azıkları vardır. Hiç ses çıkarmadan köprüye yaklaşır. Uşak'tan cepane getiren trenin sesi gelmektedir.

“ Hain düşman! Bu senin son trenin olacak inşallah.”

Ay ışığında yükseklerden köprüyü incelerler. Dinamit lokumlarını yoklarlar. Fakat Yunan askerleri köprünün iki yanında nöbettedirler. Arada sırada mataralarından içerler. Bekir Çavuş ve arkadaşları anlar ki, içtikleri su değil; uzodur. Yalpalayarak yürüyüşlerinden belli olmaktadır. Bu,bizim işimizi kolaylaştıracaktır.

Kavruk Anadolu çocukları birbirleriyle kucaklaşırlar.

Bilincindedirler üstlendikleri görevin ne olduğunun.

Başarısızlık ölüm demektir. Yakalandıkları an sorgusuz kurşuna dizileceklerdir.

Çatışma çıkarsa zaten nöbetçileri vursalar da Yunan Ordusu'nun gerisinde kaldıklarından kurtulmaları olanağı da yoktur.

Bir de başarılılarsa...

Görür gibi olurlar düşmanın yenilgisini, Başkumandan Kemal Paşa'nın sevincini.

Herkes kedi sessizliğiyle köprünün ayakları dibine iner. Sarhoş Yunan erleri farketmez. Bekir Çavuş gecenin ayazında ter su içinde kalmış, canını dişine takarak hem kendisi dinamit çubuklarını bağlar, hem de ay ışığında arkadaşlarını gözler...

Alfred Nobel'in keşfettiği bu patlayıcı belki ilk kullanıldığı tarihten bu yana en kutsal bir yıkım işinde kullanılmaktadır.

Mühimmat treninin sesi daha yakından duyulmaktadır. Makinist keyifle düdüğünü öttürmektedir lokomotifin.

Aynı anda fitilini ateşler Bekir Çavuş ve arkadaşları...Sonra çekilip koyağın yamacına, beklerler.

Bir anda korkunç patlamayla yer gök sarsılır...Yerler göklere savrulur; gökler yere serilir. Köprü iki yerden demirleri, tahtaları, raylarıyla havaya uçar. Çığlıklar duyulur. Bekir Çavuş arkadaşlarıyla kucaklaşır, sevinç gözyaşları dökerler.

“ Muvaffak olduk arkadaşlar. Allah bizimle...”

Yorgun, ama mutludurlar. Yunan Ordusu'na mühimmat taşıyan tren artık Afyon'a ulaşamayacak, sandıklar dolusu mermi TBMM Ordularına karşı kullanılamayacaktır...

Tren, düdüğünü öttüre öttüre geldi, köprüsü olmayan koyağa karmakarışık yuvarlandı.

Çığlıklara siren sesleri karıştı. Yunan Ordusundan motorlu araçlar toz duman içinde geldiler, yıkık

köprüyü , düşen treni seyrettiler. Yaralı askerlerinin çılgınlıkları, söğmeleri duyuluyordu.

Müjde pek çabuk ulaştı Başkumandan'a.

Yorgun argın Karargah'a varan Bekir Çavuş ve arkadaşlarını tek tek kutladı, alınlarından öptü Kemal Paşa. Tarih 25 Ağustos 1922 idi.

Bir gün sonra, TBMM Reisi, Başkumandan Kemal Paşa tarihi kararını bildirdi: Büyük Taarruz.

30 Ağustos günü kazanılan büyük Utku, tarihe Başkumandanlık Meydan Savaşı olarak geçecektir.

“ Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir; ileri ! ” buyruğunu kağıda yazdırırken Başkumandan, on adım yakınındadır Bekir Çavuş. Onun her hareketini sevgiyle, saygıyla, derin bir hayranlıkla izlemektedir.

Askerlerimiz Afyon'u kurtardıktan sonra sel olup aktılar İzmir'e doğru. Bekir Çavuş yine Başkumandan Muhafız Birliği neferidir. Onu canı pahasına korumayı kutsal bir görev bilmıştır. Havaya uçurdıkları tren köprüsünün bulunduğu koyağı geçerken, yaptıkları işin bir ulusun kaderini değiştirecek değerde olduğunu bir kez daha derinden idrak eder, gülümser.

Ve 9 Eylül günü ordularımız İzmir'e girdi. O gece Kemal Paşa, Nif Kasabasında dinlendi, ertesi gün kente ulaştı. Üniforması yıpranmıştı, kalpağı barut kokuyordu. Toz toprak içindeki otomobilinin çevresinde koruma görevini Bekir Çavuş'un takımı yerine getiriyordu. İzmir, intikam ateşiyle yanıp tutuşan fedailerle doluydu ve olasıdır ki, yüzlercesi **TBMM** Reisi'ne bir suikast düzenleyebilirdi.

.....

Bekir Çavuş terhis oldu. Ülkeye barış egemen oldu. Geldi, memleketinde tarla, bağ, bahçe işleriyle uğraştı. Evlendi, çocukları doğdu. Kemal Paşa Kayseri'ye geldiğinde haber iletti, arattırdı unutamadığı o yiğit muhafızını. Fakat Bekir Çavuş **“Gazi Paşam'ın şimdi işi başından aşkındır. Sağolsun. Ben kimim ki, Onun vaktini alayım ! Sonra, bir menfaat umduğumu düşünürler de, ben buna dayanamam,”** diyerek davetlere icabet etmedi.

Seferberlik dönüşü nasıl ki, arkadaşlarıyla cepheleri konuştular...Milli Mücadele sona erip de terhis olanlar, gaziler aynı biçimde İnönü'leri, Gediz Baskını'nı, Sakarya'yı, Büyük Taarruz'u, Kocatepe'yi, Başkumandanlık Meydan Savaşı'nı konuştular. Şehid arkadaşlarını, aynı tevellütlü hemşehrilerini andılar, **“erkek ağlamaz”** demeden gözyaşı döktüler.

“ Çavuşum...Bekir Ağa o tren köprüsünü nasıl havaya uçurdunuz dinamitle? Hele bir daha anlat!”

Gülümser Bekir Çavuş...Sanki canını dişine takmış, can vermeğe hazır bir genç nefer değil de, köprünün manzarasını seyretmeğe gitmiş gibi sakin, sevimli, fakat sorulmasından hoşnut...

Bekir Çavuş 1934'te soyadı yasası çıkınca Akyavaş'ı aldı.

Ömrü boyunca **Mareşal Gazi Kemal Atatürk**'ün çalışmalarını gurur duyarak izledi. Cumhuriyet'in kurulmasını, Reiscumhur oluşunu, devrimleri...Gazeteleri okudu, hakkında yazılanları öğrendi.

10 Kasım 1938 günü Yüce Başbuğ sonsuzluğa yürüdüğünde, ömründe pek ağladığı görülmemiştir, ama ağladı, aile bireyleri de ağladı. İstanbul'a gidemezdi ama, Ankara'daki cenaze törenine katılmayı pek istedi. Olmadı. Acısını içine gömdü. Anılarını hep canlı tuttu.

Ürgüp'ün temiz, iyi insanı Bekir Akyavaş 1987'de Ankara'da sonsuzluğa göç etti.

Anısı önünde saygıyla, minnetle , rahmetle eğiliyoruz...Bu yurdu bize bağışlayan, özgür yaşamamız için şehid düşenleri, gazi olanları andığımız gibi...

30 Ağustos 2018. Ürgüp

